

Darja Heikkilä

Käsityön ammatillinen opetus Suomessa 1700-luvulta nykypäiviin

Artikkelissa käsitellään ammatillista käsityönopetusta, joka sisältää kotiteollisuuden eli nykyisen käsi- ja taideteollisuusalan sekä ns. teollisuuden ja käsityön hallinto- ja opetusalaan sisältyneen, alunperin ammattikuntapohjaisen käsityön opetuksen. Keskeisiksi käsitteiksi nousevat opetuksen ammatillisuus ja ammattilaisuus, jotka saavat erilaisia tulkintoja ja painotuksia aina sen mukaan, puhutaanko maaseudun vai kaupunkien, miesten vai naisten käsityöstä. Merkitystä on myös sillä, onko kyse käsityöammattilaisuudesta, käsityöllä hankituista lisäansioista vai omavaraisesta talonpoikaisuudesta ja emännyydestä. Karkeasti yleistäen voitaneen todeta, että siinä missä kotiteollisuusopetus keskittyi maaseudun omatarvekäsityön opettamiseen, tähtäsi kauppa- ja teollisuusministeriön alaiseen teollisuus ja käsityö -nimikkeeseen sisältyvä käsityön ammatillinen opetus kau-

punkien käsityön ja pienteollisuuden ammattilaisten koulutukseen.

Yhteiskunnallisten ja hallinnollisten muutosten myötä ovat ammatillisen käsityön tulkinnat ja rajanvedot vuosien saatossa muuttuneet. Eri aikoina opetuksen suunnittelusta ja järjestelyistä vastanneet hallinnonalat tähtäsivät erilaisiin Suomen tulevaisuutta koskeviin visioihin. Vasta 1900-luvun lopulla ammattikasvatushallinnon yhtenäistäminen ja keskiasteen uudistus kokosivat ammatilliseksi määritellyn koulutuksen yhtenäisen, koko maan kattavan järjestelmän piiriin. Euroopan Unioniin liittymisen jälkeenkin muutos on jatkunut perinteistä käsityön alajakoa uudistavine ammattikorkeakouluineen ja nuorisosteiden kokeiluineen.

Kotiteollisuusopetus ennen 1970-luvun uudistuksia

Suomen kotiteollisuusopetuksen historia aloitetaan usein jo 1700-luvulta, alkavan teollisuuden langan saannin turvaamiseksi perustetuista kehruukouluista. Vajaa kymmenen pellavan tai villan kehruuta opettavaa koulua olivat pikemminkin työlaitoksia tai opetuskehräämöjä kuin kouluja, sillä tuohon aikaan ammattiin oppiminen tapahtui työssäoppimisena. Varhaiset kehruukoulut lopettivat toimintansa vuoteen 1771 mennessä, koska poliittisten muutosten myötä toiminnan valtiontuki loppui.¹

1800-luvun alussa Suomen Talousseura perusti uusia samantyyppisiä, pellavanviljelyyn ja -käsittelyyn sekä kudontaan keskittyneitä työkouluja. Ensimmäinen niistä aloitti toimintansa vuonna 1818.

Suomen Talousseura näki maan tulevaisuuden maataloudessa. Se halusi kohottaa kotiteollisuuden ammatillista tasoa ja näin tarjota sivuansioita maaseudun tilatommille. Talousseuran näkemys oli, että maaseudun tilatonta väestöä uhkaisi muuten vajoaminen köyhyyteen ja toimettomuuteen, sillä maataloudessa heille riitti vuosittain töitä korkeintaan puoleksi vuodeksi. Suomen Talousseuran perustamia tekstiilialan työkouluja oli Suomessa lähes 30 ja ne toimivat yhteensä yli 40 vuotta. Koulut lopettivat toimintansa vuonna 1861 valtionavun perusteiden muuttuessa. Manufaktuureista edettiin kohti tehdasteollisuutta, mikä tarkoitti mm. sitä,

että esimerkiksi Tampereelle perustetun pellavatehtaan myötä pellavan käsinjalostamisesta tuli kannattamatonta. Samaan aikaan puuvilla alkoi syrjäyttää pellavaa.²

1850-luvun lopulla tehdyissä esityksissä Suomen Talousseura ja manufaktuurijohtokunta pitivät kotiteollisuutta tärkeänä kaupan ja maatalouden elvyttäjänä. Esityksissä kotiteollisuuden laskettiin kuuluvaksi kaikenlainen keräilyyn ja luonnonmateriaalien jalostukseen perustuva ansiotoiminta kuten pihkan, parkin, jousien, harjaksien ja kasvikunnasta saatavien lääke- ja väriaineiden kerääminen sekä mm. hartsin, puuväriin, salpietarin,

tärpätin, potaskan eli hiilihappoisen kaliumsuolan ja kimröökkin eli nokimustan valmistus. Niinkään tupakan viljely ja käsittely, liiman- ja viinankeitto, nahkojen ja turkisten käsittely, järvimalmin nosto ja jalostus sekä erilaisten valu- ja takomatuotteiden ja korien, puuastioiden ym. talousvälineitten valmistus oli kotiteollisuutta.³

Kotiteollisuus ymmärrettiin lähinnä teollisuutta täydentäväksi tuotantomuodoksi ja elinkeinoelämän osaksi. Se ei siis tarkoittanut kotien käsityötä kuten myöhemmin 1900-luvulla. Varhaiset kehuurukoulutkin olivat edistäneet tekstiiliteollisuutta turvatessaan teollisuudelle raaka-aineen saantia. Käytännössä kotiteollisuus käsitteenä kuitenkin vähitellen kapeni tarkoittamaan lähinnä naisten kudontaa ja / tai ompelua ja miesten puu- ja / tai metallitöitä.

1800-luvun hallinnollisesti löyhästi manufaktuurijohtokunnan toimialaan kuulunut kotiteollisuus ei saanut virkamiehiltä osakseen juurikaan huomiota, koska teollisuus piti kotiteollisuusalan kehittämistä omien intressiensä vastaisena. Suomessa kotiteollisuusalan koulutukseen alettiin kiinnittää huomiota vasta 1860-luvun lopun nälkävuosina, joiden säikäyttämänä perustettiin erityinen komitea pohtimaan asiaa. Maaseudun asukasmäärä oli kasvussa ja kotiteollisuutta pidettiin keskeisenä keinona maaseudun tilattoman väestön ansiotason kohottamisessa. Vuonna 1873 kotiteollisuuden edistämiseksi annettu komiteanmietintö painotti kotiteol-

Kuopion rouvasväen yhdistyksen naiset vuonna 1915 kangaspakkoineen, vasemmalta Ida Herckman, opettajatar Maria Fabritius, rouva Hulda Sofia Sahlstein, o.s. von Fieandt ja Gertrud Enwald. Kuva Victor Barsokevitsch, Kuopion kulttuurihistoriallinen museo

lisuusopetusta sekä kotiteollisuusopettajien valmistusta varsinkin miesten ansiokotiteollisuuden edistämiseksi.⁴

Komitea piti kotiteollisuuden merkitystä suurena ja kotiteollisuutta yhtenä tärkeimmistä maaseudun ansionlähteistä, vaikka sitä harjoitettaisiinkin vain omiksi tarpeiksi. Kotiteollisuustuotteet eivät kuitenkaan vastanneet enää aikalaisten makua tai laatu- ja kauneusvaatimuksia, joten kotiteollisuuden tasoa oli nostettava. Kotiteollisuustuotannosta oli saatava edes kotimarkkinoilla kilpailukykyinen tuontitavaran kanssa. Komitean mielestä turha tuonti oli lisääntynyt. Ammattikuntalaitoksen lakkauttaminen ja maakaupan vapauttaminen tuntuivat avaavan maaseudun käsityölle uusia mahdollisuuksia.⁵

1800-luvulla myös yksityiset henkilöt ja mm. rouvasväen yhdistykset perustivat useille paikkakunnille kutomakouluja ja ns. köyhien tyttöjen käsityökouluja, joiden tarkoituksena oli taata ammatti ja taloudellinen itsenäisyys vähävaraisille naisille. Vuosisadan loppua kohden naisille tarkoitettujen koulujen lukumäärän kasvassa niissä alettiin kudonnan lisäksi opettaa myös ompelua. Miesten kotiteollisuuskouluja alettiin perustaa Suomeen 1860-luvulla. Niissä opetettiin pääasiassa puutöitä.⁶

Vuonna 1887 valtionvaraintoimituskunta teki kotiteollisuuden tilasta ja tulevaisuudesta uuden laajan selvityksen, johon kerättiin tietoja kuntien talous- ja maanviljelysseuroilta. Selvityksen seurauksena

Porvoon kutomakoulun naisopiskelijoita 1900-luvun alussa, jolloin luokkahuone valaistiin vielä öljylampulla ja ompelukoneet olivat poljettavia. Kuva Suomen käsityön museo

kotiteollisuuskouluille alettiin jälleen myöntää avustuksia miltei 30 vuoden tauon jälkeen.⁷ Jokaiseen lääneihin määrättiin sijoitettavaksi yksi mies- ja yksi naiskoteollisuusopettaja, joiden tuli maanviljelysseurojen valvonnassa pitää noin kaksi kuukauden mittaista käsityökurssia. Kiertävät kotiteollisuuskoulut saivat alkunsa juuri maanviljelysseurojen ylläpitämisestä, lääneihin määrätystä kotiteollisuusopettajista. Maanviljelysseurat vastasivat opetuksen järjestämisestä, mikä osaltaan korosti kotiteollisuuden yhteyttä maaseudun elämänmuotoon. Maanviljelysseuroilla oli myös kattava, maanlaajuinen organisaatio. Usein seurat olivat paikallisten sivistyspyrkimysten tärkein voimavara. Päätös valtionapujen palaut-

tamisesta lisäsi kotiteollisuusalan koulujen perustamisintoa. Vuosisadan vaihteessa kouluja perustettiin runsaasti sekä maaseudulle että kaupunkiin. Kaupungeissa niiden nimissä ei välttämättä esiintynyt lainkaan sanaa kotiteollisuus. Vuonna 1895 kouluja oli jo lähes 60 ja viisitoista vuotta myöhemmin, vuonna 1910 jo toistasataa. Useat 1800-luvun lopulla perustetuista kutoma-, käsityö- ja veistokouluista toimivat muodossa tai toisessa edelleen mm. Hämeenlinnassa, Porvoossa, Joensuussa, Oulussa, Kuopiossa, Haminassa, Loimaalla ja Tammissaarella.⁸

Kotiteollisuuskoulujen tulokset eivät kuitenkaan vastanneet täysin odotuksia. Var-

Puuseppäammattikoulun (nyk. Jurvan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos) ensimmäisen kurssin oppilaita vuonna 1912. Kuva Ammattikasvatushallituksen kokoelma, Suomen käsityön museo

sinkin mieskotiteollisuuskouluissa jatkuvana ongelmana oli pätevien opettajien puute. Koulujen toiminta jäi usein oman onnensa nojaan, sillä niiden työn tulokset riippuivat paljolti paikallisesta aktiivisuudesta. Monet koulut aloittivat kaupungeissa, joten ne eivät tavoittaneet alunperin ajateltua kohderyhmää, maaseudun tilatonta väestöä. Kaupunkilaiskoulut palvelivat lähinnä työväkeä tai peräti varakkaan porvariston tyttäriä, joiden kasvatukseen käsityö olennaisesti vanhastaan kuului. Maaseudunkin kouluissa tuntui käyvän lähinnä talollisten tyttäriä täydentämässä kapiotaan. Suuri osa kaupunkikouluista sijaitsi Itä- ja Pohjois-Suomessa, jossa kaupungit olivat

pieniä ja maaseutumaisia. Vastaavasti suuri osa maaseudun kouluista sijaitsi länssirannikolla tai Hämeessä, joissa ansiokotiteollisuudella oli vanhastaan vahva asema.⁹

Vuoden 1900 ensimmäisillä Yleisillä Kotiteollisuuspäivillä ehdotettiin kotiteollisuuden alan toiminnan suunnittelun pohjaksi koulujen tarkastusta. Sivutoimiseen toimeen valittiin vuonna 1904 Jyväskylän seminaarin käsityön, piirustuksen ja maantiedon lehtori Yrjö Blomstedt. Hänen arvionsa mukaan kotiteollisuuskoulujen tila oli heikko. Yksityiskohtaisessa kehittämissuunnitelmassaan Blomstedt painotti maaseudun väestön käsityö-

taidon kohottamista, mikä oli hyödyksi sekä omiksi tarpeiksi että myyntiä varten tehtävässä käsityössä. Blomstedt ehdotti, että valtion tulisi perustaa kouluja, joiden opetus perustuisi luonnon raaka-aineisiin, paikalliseen perinteeseen, kansanomaisiin työtapoihin ja esinemuotoihin.¹⁰

Yleisen Käsityöoppilaitosten yhdistyksen anomuksesta asetettiin vuonna 1906 kotiteollisuuskomitea, jonka johtoon tuli tehtailija Viktor von Wright. Tulevan kotiteollisuusopetuksen kannalta komitean työ oli perustavanlaatuista, sillä se viitoitti alan koulutusta pitkälle 1960-luvulle. Komitean mukaan kotiteollisuuden kehittyminen edellytti sekä tarkastajan viran perustamista että oppilaitosten avun lisäämistä. Opetuksessaan kiinteiden kotiteollisuuskoulujen tuli keskittyä ansiokotiteollisuuteen ja kiertävien kotitarvekotiteollisuuteen. Komitean tekemät ehdotukset toteutuivat pääosin, vaikka erityistä asetusta kotiteollisuuskouluista ei vielä tuossa vaiheessa ollut olemassa. Samaan aikaan maatalous oli kehittynyt nopeasti eikä maatalousseuroilta enää liennyt aikaa kotiteollisuuskysymyksille. Blomstedt esittikin maatalousseuroille, että ne perustaisivat erillisiä alajaostoja hoitamaan kotiteollisuusasioita. Vuoden 1906 maatalousjärjestöjen edustajakokous ehdotti, että kotiteollisuudelle perustettaisiin omat järjestöt. Muutos tarkoitti sitä, että kotiteollisuuden toiminta eriytettiin maatalousseuroista.¹¹

Vuoden 1906 kotiteollisuuskomitea kuitenkin halusi, että kotiteollisuuden kiin-

teä yhteys maatalouteen säilyisi ja siksi se esitti, että kotiteollisuusyhdistykset tulisi perustaa maatalousseurojen alajaos- toiksi. Asiaa perusteltiin sillä, että “koti- teollisuuden harjoittajat meillä ovat pien- viljelijöinä, torppareina ja mäkitupalai- sina yleensä jossakin määrin maatalou- den kanssa tekemisissä, mikä tekee hei- dän elämäntapansa terveellisemmäksi ja toimeentulonsakin tasaisemmin turvatuk- si” ja siksi “sopivalla tavalla maanvilje- lykseen rinnastettuna voi kotiteollisuus meillä saavuttaa parhaat tuloksensa”. Komitea piti tärkeänä myös sitä, että ko- titeollisuus pohjautuisi perinteiseen kan- san käsityötaitoon ja kansantaiteseen sekä pysyisi “uskollisesti kansatieteellis- kansallisella pohjalla”. Lisäksi vuoden 1906 kotiteollisuuskomitea toivoi, että alan koulutuksessa erotetaan selkeästi toi- sistaan ammattikäsiyö, ansiokotiteolli- suus ja kotitarvekäsityö.¹²

Tärkeä komiteatyön tulos oli kotiteolli- suustoimiston perustaminen ja teollisuus- hallitukseen vuonna 1908 perustettu ko- titeollisuustarkastajan virka, jonka ensim- mäinen haltija oli Lauri Mäkinen (myöh. Kuoppamäki). Kotiteollisuustoimiston valvontaan siirtyi 105 nais- ja mieskoti- teollisuuskoulua, joista 45 oli kiertävää ja 60 kiinteää. Vuonna 1917 kotiteolli- suustarkastajan virka muutettiin yli- tarkastajan viraksi. Lisäksi saatiin yksi uusi mies- ja yksi naiskoteollisuuden tarkastajan virka. Lauri Kuoppamäen ansioksi voidaan lukea mm. koko maan kat- tavan kotiteollisuusorganisaation luomi- nen, joka syntyi itsenäistyvistä kotiteolli-

suusyhdistyksistä ja muutamasta maata- lousseuran yhteyteen jääneestä kotiteol- lisuusvaltuustosta. Vuonna 1926 kauppa- ja teollisuushallituksen lakkauttamisen jälkeen kotiteollisuustoimisto siirrettiin maataloushallituksen alaisuuteen.¹³

1920-luvulla alan kouluja toimi eri puo- lilla maata, mutta niiden toiminta vaikeu- tui. Varsinkin kiertävien koulujen tilat olivat puutteellisia. Usein miesoppilaat ja -opettajat hakeutuivat kotiteollisuutta paremmin palkatuille aloille. Mieskoti- teollisuusopettajista jopa 70 % etsi töitä muualta. Kotiteollisuuskoulujen asema

Kotiteollisuuden ylitarkastaja Lauri Mä- kinen (myöh. Kuoppamäki) vuonna 1917. Valokuva Atelier Rembrandt, Helsinki, Suomen käsityön museo

vahvistui sikäli, että oppiaineiden sisäl- löt määriteltiin vuonna 1923 annetussa kotiteollisuuskoulujen ohjesäännössä. Vuonna 1929 kotiteollisuusoppilaitos- komitean työn tuloksena syntynyt laki ja siihen liittyvät vuoden 1930 asetukset vakauttivat koulujen valtionavun suuruu- den ja niiden perusteet. Uuden lain myö- tä myös sana kotiteollisuus vakiintui kou- lujen nimiin. Lainsäädäntö vahvisti käy- tännön, jonka mukaan yksityiset, valtion- apua nauttivat koulut kuuluivat viran- omaisvalvontaan.¹⁴

1930-luvulla kouluja oli kaikkiaan 108, joista Fredrika Wetterhoffin työkoulu Hä- meenlinnassa valmisti naiskoteollisuus- opettajia ja Helsingin puuteollisuusam- mattikoulu mieskoteollisuusopettajia. Opetusohjelmaan kuului myös piirustus- ta, ammattitietoa, laskentaa ja kirjanpi- toa. Kiinteissä kouluissa järjestettiin sekä kaksivuotisia, ammattiin tähtäviä kurs- seja että yksivuotisia, omatarvekäsityötä tukevia kursseja. Kiertävissä kouluissa kurssit olivat vuoden kestäviä. Suuri osa eli 69 kotiteollisuuskoulua oli kiertäviä. Niiden lukumäärää lisäsi laskutapa, sillä jos yhdistyksellä oli vuoden aikana kou- lu useammalla paikkakunnalla, ne lasket- tiin aina eri kouluiksi. Lapin Maatalous- seuralla esimerkiksi oli aikoinaan yhteen- sä neljä pientä, noin kymmenen oppilaan koulua, joille annettiin nimet perusta- misjärjestyksen ja sukupuolijaon mukaan. Näin ollen koulut olivat ensimmäinen (I) ja toinen (II) naiskoteollisuuskoulu sekä ensimmäinen (I) ja toinen (II) mieskoti- teollisuuskoulu. Yleensä alan kouluja yl-

läpivät maatalousseuroista itsenäistyneet kotiteollisuusyhdistykset, maatalousseurojen kotiteollisuusvaltuustot, yksityiset tahot tai esimerkiksi marttapiiriilitot. Uusi laki mahdollisti valtion omistuksen kotiteollisuuskouluissa. Ensimmäisenä saatiin kauan kaivattu mieskotiteollisuusopettajia kouluttava Valtion mieskotiteollisuusopisto, joka aloitti toimintansa Helsingissä, mutta siirtyi sittemmin Lahteen.¹⁵

Suomessa 1900-luvun alkupuolella kiertäviä ja siirtyviä kotiteollisuuskouluja toimi eniten Oulun läänissä. Seuraavaksi yleisimpiä ne olivat Viipurin ja Vaasan

lääneissä. 1920-luvulla kiertävät kotiteollisuuskoulut korvattiin ajoittain siirtyvillä kouluilla. Kaikista kotiteollisuuskoulujen oppilaista noin 70 % oli naisia, joista enemmistö kävi kiinteitä kotiteollisuuskouluja. Naiskoulujen oppiaineisiin kuului kudonta, ompelu ja neulonta. Naisille käsityöopetusta Suomessa järjestivät kotiteollisuuskoulujen ohella myös nuorisoseurat, martat ja muut kotitalousjärjestöt. Suomessa miesten kotiteollisuuskoulujen määrä vakiintui ajan myötä pariinkymmeneen. Niiden ohjelmassa oli veisto, ajokalu-, käsityö-, puuseppä- ja puuteollisuus sekä puu- ja rautatyö. Kou-

lujen 40-tuntisissa työviikoissa käytännön työskentely oli etusijalla.¹⁶

Sodan jälkeisessä Suomessa 1940- ja 1950-luvuilla kotiteollisuuden asema vahvistui. Siirtokarjalaisten ja rintamiesten asuttaminen lisäsi pientilallisten määrää, jolloin kotiteollisuus sai merkitystä sivutulojen tuojana ja varsinkin kotitalouksien menojen pienentäjänä. Toisaalta varsinainen ansiokotiteollisuus menetti yhä merkitystään. Vuonna 1944 perustettu kotiteollisuustuotantokomitea jätti mietintönsä sodan jälkeen vuonna 1949, jolloin Suomessa oli kotiteollisuuskouluja kaikkiaan 120. Koulujen määrä oli komitean mielestä riittämätön ja niiden taso heikko. Maahan toivottiin lisää niin valtion kuin yksityistenkin ylläpitämiä ns. mallikouluja. Kouluille haluttiin uusia työaloja ja lisää valtionapua. Toiveet eivät toteutuneet, sillä 1950-luvun ns. supistamiskomiteat kaatoivat alan kehittämissuunnitelmat. Koska kotiteollisuuskoulut olivat kooltaan pieniä, niiden kulut oppilasta kohden olivat korkeat. Kotiteollisuuskoulujen määrä kasvoi koko 1950-luvun. Suurimmillaan koulujen lukumäärämäärä oli vuosina 1957–1959, jolloin niitä oli 131 ja oppilaita kouluissa noin 2500.¹⁷

Yhteiskunnan kehitys asetti myös kotiteollisuuskoulutukselle uusia haasteita. Vuonna 1957 asetettu kotiteollisuuskomitea pohti kotiteollisuuskoulujen ajankäytöstä sekä niiden asemaa maa-seudun nuorison ammattikoulutuksessa. Uusi kotiteollisuuskouluja koskenut lain-

Fredrika Wetterhoffin perustama, alunperin työkoulu, on nykyisin osa Hämeen ammattikorkeakoulua. 1930-luvun lopulla Fredrika Wetterhoffin kotiteollisuusopettajaopisto toimi vanhassa tiilisessä päärakennuksessa sekä tuolloin vasta valmistuneessa funktionalistishenkisessä uudessa osassa. Nykyisin Wetterhoffissa toimii Hämeen ammattikorkeakoulu ja Koulutuskeskus Tavastia. Kuva Suomen käsityön museo

säädäntö ehti tulla voimaan ennen komiteatyön valmistumista vuonna 1962. Samana vuonna komitea antoi osamietintönään kouluja koskevat uudet asetukset. Niiden mukaan kotiteollisuuskoulujen tehtävä oli antaa opetusta sellaisilla koti-, käsi- ja pienteollisuuden aloilla, jotka liittyivät läheisesti maatalouteen tai soveltuivat harjoitettaviksi itsenäisenä ammattina. Uusissa asetuksissa kotiteollisuuskoulujen nimistä poistettiin sukupuolta osoittava määrä sekä toivottiin kiertävien koulujen muuttamista kiinteiksi, sillä kiertävät koulut eivät enää vastanneet ajan vaatimuksia. Kouluille oli vaikea löytää tarpeeksi suuria ja ajanmukaisia toimitiloja. Lisäksi etenkin miesten koulutuksessa tarvittavien työvälineiden siirtäminen oli hankalaa ja kallista. Uutta lainsäädäntöä pidettiin kuitenkin jo syntyessään vanhentuneena.¹⁸

Vuonna 1964 kiertäviä kotiteollisuuskouluja oli Suomessa edelleen lähes 40. Kaikkiaan alan kouluja oli yhteensä 115. Valtio omisti niistä seitsemän ja kunnat 25. Suurin osa kouluista oli yhdistysten omistuksessa, joista merkittävin ryhmä oli eri puolilla maata toimivat kotiteollisuusyhdistykset. Sellaiset maaseutukunnat, joilla ei alueellaan ollut ammattillista koulutusta, olivat halukkaita ottamaan kiinteiksi kotiteollisuuskouluiksi muuttuvia, aiempia kiertäviä kouluja omistukseensa. Monet kunnat olivat valmiita suuriinkin taloudellisiin panostuksiin koulujen kehittämistyössä. Komitea olikin painottanut kouluverkoston alueellista kattavuutta sekä talousvaikeuk-

Vuonna 1954 vanha Tyrvään mieskotiteollisuuskoulu (nyk. Tyrvään käsi- ja taideteollisuusoppilaitos, Vammala) oli saanut rinnalleen uuden koulurakennuksen. Kuva Käsi- ja taideteollisuusliiton kokoelma, Suomen käsityön museo

sissa painivien, pienien koulujen siirtämistä kuntien tai valtion haltuun. 1960-luvulla kotiteollisuuskoulujen määrä väheni ja vuosikymmenen lopulla niitä oli enää 89 kappaletta, joista 30 edelleen oli kiertäviä. Oppilasmäärä oli kasvanut 2750 oppilaaseen.¹⁹

Vuoden 1968 ammattikasvatuksen hallinnon uudelleenjärjestelyjen yhteydessä kotiteollisuusopetus siirrettiin maataloushallitukselta opetusministeriön alaiseen

ammattikasvatustalutukseen, joka oli alunperin perustettu kauppa- ja teollisuusministeriön yhteyteen vuonna 1965. Hallintomuutoksesta lähtien kaikkea ammatikoulutusta hallinnoitiin ja kehitettiin kokonaisuutena. Uudistustyö huipentui 1970-luvulla alkaneeseen, laajaan keskiasteen koulutuksen uudistukseen.²⁰

Kaupunkien käsityöläisten ammatillisuuteen kuului ammatillisten taitojen lisäksi myös ammattiin liittyvän statuksen omaksuminen. Kello- ja hopeaseppä K. N. Grenbergin liike näkyi 1900-luvun alun jyvaskyläisessä katukuvassa Kauppa- ja Asemakadun kulmassa. Kuva Keski-Suomen museo

Ammattikuntapohjainen käsityökoulutus ennen toisen asteen kouluuudistusta

Suomen kaupungeissa käsityöammattien harjoittaminen oli 1800-luvun alkupuolella säänneltyä, sillä ammattikunnat valvoivat sekä käsityöläisten määrää että taitotasoa. Käsityöläisammatti ja siihen liittyvä asema oli mahdollista saavuttaa oppipoika–kisälli–mestari -järjestelmän kautta. Käsityöläiskoulutus ja sen tuoma käsityöläisstatus oli mahdollista hankkia vain alan mestarin alaisuudessa. Tietyn ajan kuluttua oppipoika saattoi suorittaa kisällinkirjan. Myöhemmin kisälli saat-

toi edetä urallaan suorittamalla mestarin-kirjan, mikäli ammattikunta hyväksyi työnäytteen ja katsoi kaupungissa olevan tilaa uudelle mestarille. Joillakin aloilla käsityöammattin oppimiseen kuului myös kisällivaellus eli toimiminen useamman mestarin opissa monipuolisten ammatillisten taitojen ja työmallien hankkimiseksi. Suomessa eniten käsityöläisiä toimi suutarin, räätälin, maalarin, muurarin, puusepän, nahkurin, värjärin sekä metalli- ja kellosepän ammateissa. Oppipoikia ja kisällejä oli eniten turkulaisilla suutareilla, räätäleillä ja rakennusmestareilla.²¹

Keskieurooppalaistyylinen, keskiajalta lähtöisin oleva ja kaupungeja koskenut

ammattikuntalaitos oli Suomessa suhteellisen nuori. Maaseudulla työskentelevät käsityöläiset kuten kyläseppät ja kartanoitten käsityöläiset saivat oppinsa työssä ollessaan vanhemman käsityöläisen palveluksessa. Usein ammatti periytyi isältä pojalle. Kuitenkin myös maaseudulla käsityöläisten määrää säädeltiin. Vuodesta 1680 lähtien maaseudulla toimi pitäjänkäsityöläisjärjestelmä, jonka mukaan pitäjässä sai toimia vain yksi pitäjänsuutari ja yksi -räätäli. 1700-luvulla seppä, muurari ja lasimestari sekä 1800-luvun alusta lähtien myös nikkari ja sorvari hyväksyttiin pitäjänkäsityöläisiksi. Vuonna 1824 sallittujen pitäjänkäsityöläisten luetteloon lisättiin vielä nahkuri, satulaseppä, pyöräntekijä, maalari ja kelloseppä. Käytännössä pitäjiin saatettiin myöntää useampiakin käsityöläislupia, sillä säädökset olivat epäselviä.²²

Sekä maaseudulla että kaupungeissa sääteleyjärjestelmän ulkopuolelle jäi suuri määrä varsinkin naisten harjoittamaa käsityötä. Kirsi Vainio-Korhonen on tutkimuksessaan osoittanut, että siinä missä 1700-luvulla käsityö oli kaupungissa miehelle ammatti, se oli naiselle ansioiden lähde. Miehille ammatti tarkoitti nimenomaan itsenäistä asemaa kaupungin hierarkiassa. Vaikka naiset eivät voineet saada kaupungeissa porvarioikeuksia, se ei estänyt heitä elättämästä itseään ja perhettään kättensä töillä. Usein käsityöläisten vaimot toimivat aktiivisesti miestensä verstaissa. Vainio-Korhosen mukaan myös maaseudun käsityö oli oletettua monimuotoisempaa.²³

Kaupungeissa alettiin kiinnittää 1800-luvulla huomiota tyttöjen käsityöopetukseen. Vuonna 1820 oli Suomeen perustettu ensimmäinen Bell-Lancasterin vuo-ro-opetukseen perustuva koulu köyhille tytöille. Koulun opetusohjelmassa oli käsitöitä enemmän kuin tietopuolisia aineita yhteensä. Koska koulun tavoite oli kouluttaa tulevia palvelustyttöjä ja köyhän kansanluokan perheenäitejä, kuului käsityöopetukseen vain perustaitojen opettelua kuten kehruuta, kutomista, sukaneulontaa, tavallista ompelua, jne. 1800-luvulla kaupungeissa yleistyivät myös jo aiemmin mainitut rouvasväen yhdistysten köyhien tyttöjen käsityökoulut, joiden tarkoitus oli antaa tytöille kunniallisen toimeentulon vaihtoehto. Opetusohjelmat näissä kouluissa olivat samantyyppisiä kuin myöhemmin perustetuissa tyttöjen valmistavissa ammattikouluissa. Koulumuotoisen ammattikoulutuksen historia voidaankin lukea alkaneeksi juuri tytöille tarkoitetuista kaupunkien rouvasväen yhdistysten ylläpitämistä käsityökouluista.²⁴

Suomen ammattikasvatuksen historia aloitetaan kuitenkin usein käsityöläisten sunnuntaikouluista, joita perustettiin oppipoika–kisälli–mestari -järjestelmän oppilaskasvatusta varten eli työssäoppimisen tietopuoliseksi tueksi. Moniin kaupunkeihin sunnuntaikouluja oli perustettu jo 1800-luvun alkuvuosikymmeninä. Kuitenkin vasta vuoden 1842 asetus velvoitti muutamaa pikkukaupunkia lukuun ottamatta kaikki Suomen kaupungit perustamaan sunnuntaikoulun. Vuonna

1855 kouluja oli 23 kappaletta ja oppilaita niissä arviolta noin 2500-2800. Vas-toin ammattikuntien tavoitteita sunnuntaikouluista ei tehty pakollisia. Käytännös-sä kisälli ei kuitenkaan voinut saada mestarikirjaa ilman sunnuntaikoulussa ope-tettavia tietoja, joita puolestaan oli vai-kea hankkia muualta kuin juuri koulusta. Sunnuntaikouluissa on arvioitu käyneen noin puolet oppipojista ja kisällleistä.²⁵

Vuoden 1858 uusi asetus teki sunnuntaikouluista kaksiluokkaisia ja kolmevuotisia. Lisäksi näiden jatkokouluksi perus-tettiin niinkään kaksiluokkainen ja kol-mivuotinen ehtookoulu. Näistä ensin mai-

nittu oli tarkoitettu kisällintutkintoon täh-täville oppipojille ja jälkimmäinen mes-tariksi pyrkiville kisällille. Ehtookoulun käyminen lyhensi kisälliaikaa. Koulujen johtajat arvioivat mestariksi pyrkivien tie-dot. Ehtookouluista tuli mestarintutkin-non osa.²⁶

Järjestelmänä käsityöammatin oppiminen toisen palveluksessa työskennellen alkoi hiipua vuoden 1859 elinkeinovapauden ja vuonna 1868 tapahtuneen ammattikun-tien lakkauttamisen myötä. Vuonna 1879 elinkeinovapaus täydentyi, sillä tuolloin vapautuivat myös loput 15 yleisintä am-mattia. Elinkeinojen vapautumisen syy-

Turussa Bell-Lancaster -koulu toimi aikoinaan osoitteessa Linnankatu 2, jossa nykyisin sijaitsee Turun kaupunginkirjasto – Varsinais-Suomen maakuntakirjaston kanslia. Rakennus on suojelukohde. Kuva Museovirasto, kuva-arkisto

nä oli tekniikan kehittymisen myötä lisääntynyt työnjako, jonka seurauksena työtehtävät yksinkertaistuivat. Uusissa ammateissa ei enää välttämättä tarvittu pitkällistä ammattiopetusta. Työssäoppimisjärjestelmässä oli ilmennyt ongelmia jo aiemmin, sillä mestariksi pääsy oli vaikeutunut ja mestarien lukumäärän kasvu pysähtynyt. Ammattikuntalaitoksen aikanaan ei oppipojaksi pääsy aina johtanut mestariuteen, vaan koulutuksen aloitaneista valmistui ammattilaisiksi korkeintaan 70 %, joskus vain puolet. Käytännössä oppipoikasuhde alkoi muistuttaa tavallista palkkatyösuhdetta.²⁷

Elinkeinovapaus koski vapaita miehiä ja naisia sekä vaimoja, mikäli heidän miehensä olivat ottaneet vastattavakseen vaimojensa taloudelliset sitoumukset. Elinkeinovapaudesta huolimatta ammatinharjoittamiseen tarvittiin aina myös maistraatin tai kuvernöörin lupa, jonka saannin edellytys oli ammattitaito. Hakijalla piti olla kaupunkien porvarioikeudet. Omalta osaltaan elinkeinovapaus lisäsi kaupunkien elinkeinonharjoittajien suuntautumista suurteollisuuteen, pienteollisuuteen tai ammattikäsiyöhön. Maaseudulla kotiteollisuus kehittyi osana maataloutta tai pienteollisuutta.²⁸

Heti ammattikuntien lakkauttamisen jälkeen suurimmissa ammattikunnissa kuten suutareiden, räätäleiden, maalareiden ja satulaseppien keskuudessa mestarintutkinnon suorittaminen romahti 90 % ja kissällintutkintojenkin 30 %. Tutkintojärjestelmänsä säilyttivät paremmin muurarit,

Palvelukseen halutaan.
Kansakoulun läpikäynyt poika otetaan viularin oppiin. Lähemmin Arvolan myymälässä, Aleksanderinkatu 48, klo 1—3.
Tyttöjä otetaan ompelunoppiin Työmiehenk. 2, Fager.
Suutari otetaan korjaustyöhön ja maalta tulleet poika lisäoppiin.
 J. Hallberg, Annank. 4.

Palvelusta haluaa.
Nuori, raitis, hyvillä todistuksilla varustettu piirustustaitoinen **puusepäntulosoppinut** haluaa paikkaa huonekalumakasiinissa taikka muuta sopivaa tointa. Vastaus t. i. k. tämän viikon ajalla nimimerkille **Puuseppä.**

Ilmoituksia.
Kurssi lening, ompelussa, mallipiirustuksessa, mitanotossa, leikkauksessa, koettelussa y. m. Jokainen oppilas saapi valmistaa itselleen leningin. Uudenmaank. 9
Julia Granz.

Palstojen Palvelukseen halutaan, Palvelusta haluaan ja Ilmoituksia satoa Uudesta Suomettaresta (13.3.1901 ja 28.4.1901). Kuva Ville Raatikainen, Suomen käsityön museo

kirjanpainajat sekä metalli- ja kellosepät. Halvalla naistyövoimalla kilpailevalla ompelualalla oppilaskasvatus jopa yleistyti. Vaikka oppilaskasvatusta yritettiin pitää hengissä lainsäädännöllä sekä erilaisin tukitoimin, niin mestarit kuin oppipojatkin laiminlöivät oppilassuhdetta eivätkä välittäneet oikeuksistaan tai velvollisuuksistaan. Useilla aloilla oppilaskasvatus loppui kokonaan.²⁹

Vuosina 1868–1870 ammattikuntien tilalle kaupunkiin perustettiin käsityö- ja / tai tehdasyhdistyksiä, joihin saattoivat kuulua vain ammattia harjoittavat mestarit. Yhdistykset toimivat paikallisesti ja olivat heikkoja sekä päätöksissään usein erimielisiä. Niiden tehtäviin kuului mm. oppilaskasvatuksen valvominen. Ammattiopetuksen kehittämisessä käsityö- ja tehdasyhdistysten merkitys jäi vähäiseksi, vaikka ne yrittivätkin säilyttää asemiaan ja puolustaa ammattitutkintojen merkitystä kiristyvässä kilpailussa. Käsityö- ja tehdasyhdistyksiin ei kuulunut lainkaan kisällejä tai oppilaita, mikä lähensi näitä ryhmiä toisiinsa ja vahvisti osaltaan oppilassuhteen palkkatyöluonnetta. Vaikka käsityö alkoi muuttua pienteollisuudeksi, säädökset pysyivät ennallaan. Edelleen oppilaitten ja alaikäisten työntekijöitten oli käytävä sunnuntaikoulua tai jotain muuta elinkeinoa varten tarkoitettua oppilaitosta. Kaupunkien käsityöläis- ja tehdasseurojen ylläpitämien koulujen oppilasmäärät olivat vähenemään päin. Yhä harvempi oppilaista oli enää ammattioppilas eli oppilassuhteessa käsityöläismestariin. Myös vuonna 1871 Helsinkiin perustettu Taideteollisuusyhdistyksen omistama Helsingin käsityöläiskoulu eli Veistokoulu vei yhä suuremman osan ehtokoulujen potentiaalisista oppilaista.³⁰

Vuoden 1885 asetuksella kaupunkien sunnuntaikoulut pyrittiin muuttamaan yksivuotisiksi alemmiksi ja ylemmiksi käsityöläiskouluiksi. Samalla mestarikokeen tietopuolisen aineksen osuutta haluttiin nostaa. 1800- ja 1900-lukujen vaih-

teessa sunnuntaikouluja oli kaupungeissa noin 40 ja oppilaita niissä oli 2500. Käsityöläisten koulutusta koskevia asetuksia kuitenkin muutettiin jälleen vuonna 1900, jolloin käsityöläiskoulujen rinnalle alettiin perustaa kansakoulun käyneille tarkoitettuja ns. valmistavia ammattikouluja, joissa opetettiin alustavia tietoja ja taitoja käytännön ammattia suunnitteleville. Niiden tarkoitus oli alle 15-vuotiaiden sitominen kouluun, etteivät he jäisi maleksimaan toimettomina kaupunkien kaduille. Tuon ajan työaikasäädösten mukaan alle 15-vuotiaitten työaika oli niin lyhyt, ettei työnantajien kannattanut palkata heitä töihin. Valmistavien ammattikoulujen opetusohjelmaan kuului piirustusta, tietuopuolisia aineita ja käytännön verastöitä mm. puu- ja metallialalla. Ensimmäiset tytöille tarkoitettut valmistavat ammattikoulut perustettiin vuonna 1904 Kotkaan ja Helsinkiin. Niissä opetettiin käsitöitä ja kotitaloutta.³¹

Vuosina 1910–1912 maan ammattiopetusta pohtinut Viktor von Wrightin johtama ammattikasvatuskomitea totesi, ettei työssäoppiminen ollut enää tarkoituksenmukaista, koska teollistumisen myötä ammatit olivat muuttuneet ja muuttuivat jatkuvasti. Ammattikoulutuksessa ei enää pidetty ensisijaisena tiettyjen, rajattujen taitojen oppimista vaan ennen muuta nopeaa uusien taitojen oppimiskykyä, jonka ulkomaisiin esikuviin nojautuen arveltiin kehittyvän paremmin koulussa kuin työssä. Myös kätevyuden kehittäminen oli tärkeää. Vaikka työtehtävät eivät teollistumisen takia aina vaatineetkaan korke-

Poikain valmistavan ammattikoulun metallipuolen oppilaat työssä Helsingin Sörnäisissä vuonna 1939. Kuva Pietinen, Museovirasto, kuva-arkisto

aa ammattitaitoa, koulutuksen katsottiin vaikuttavan työvoiman tehokkuuteen ja työmoraaliin. Näin haluttiin huolehtia kansallisesta kilpailukyvyistä kiristävissä kansainvälisessä kilpailussa.³²

Toisaalta työmarkkinoilla tilanne oli hankala, sillä komitean käsityö- ja tehdasyhdistyksille tekemän kyselyn mukaan mm. maalarin, kehrääjän, kirjansitojan, kondiittorin, kutojan, räätälin ja suutarin ammatteihin oli vaikea saada ammattitaitoista työväkeä. Alojen huonon ammatillisen tason syynä pidettiin juuri oppilaskasvatuksen eli työssäoppimisen rappiota. Vanhan ammattikuntaisen oppilaskasvatusjärjestelmän tilalle ei kuitenkaan oltu kehitetty korvaavaa, teollistuvaan yhteiskuntaan sopivaa koulutusjärjestelmää.

Jotkut käsityöläisyhdistykset alkoivat pitää ammattitaidon säilymistä parhaana takeena erikoisammattikouluja, joissa oppilaskasvatus olisi osa koulumaista opetusta. Selkeää linjanvetoa joko kouluopetuksen tai työssäoppimisen puolesta ei tehty.³³

Von Wrightin vetämän ammattikasvatuskomitean työn tuloksena ammatillista opetusjärjestelmää kehitettiin. Jo ennen uuden asetuksen voimaantuloa oli kaksivuotisia ja kokopäiväisiä, ammattiin valmistavia kouluja perustettu 11 ja nyt niitä perustettiin lisää. Valmistava ammattikoulu ei valmistanut mihinkään tiettyyn ammattiin vaan siellä opetettiin alustavia tietoja ja taitoja käytännön uraa suunnitteleville. Vanhojen käsityöläiskoulujen

50-luvulla hyvin pukeutuva nainen käytti aina hattua, joten modistien ammattitaidolle oli kysyntää. Naisia koulutettiin alalle mm. Ammattienedistämislaitoksen hattukursseilla Helsingissä. Kuva Museovirasto, kuva-arkisto

tilalle tulivat kaksivuotiset yleiset ammatilaiskoulut, joissa jo ammatissa toimivat saattoivat opiskella työn ohessa iltaisin. Ne menettivät kuitenkin pian merkityksensä. Kolmas koulutyyppejä oli kokopäiväiset, tiettyyn ammattiin kouluttavat ammattioppilaskoulut eli erikoisammattikoulut, joissa opiskeltiin sekä käytäntöä että teoriaa. Ammattioppilaskoulujen tarkoitus oli korvata käsityöläisammattien työssäoppiminen. Koulun käyminen oikeutti suorittamaan ammattitutkinnon, joten koulutus vastasi täysin työssäoppimisen ja yleisen ammatilaiskoulun yhdistelmää. Koulutusajan pituus määräytyi opiskeltavan ammatin mukaan.³⁴

Suomessa istui 1920-luvulla lukuisia komiteoita, jotka suunnittelivat ammattiope-

tuksen edelleen kehittämistä ja vahvistamista. Yhtenä syynä tähän oli yleistynyt oppikoulun käynti. 1930-luvulla saattoi vuosittain valmistua noin 2500 ylioppilasta, mitä tuolloin pidettiin ainakin ammattikasvatuksen puolesta puhuneiden piirissä liian suurena lukuna. Puhuttiin jopa ylioppilassumasta. Kehittämistyössä korostettiin myös ammattikasvatuksen itsenäisyyttä. Ammattikasvatus haluttiin ehdottomasti pitää kauppa- ja teollisuusministeriön alaisuudessa, vaikka esimerkiksi kouluhallituksen silloinen johtaja Oskari Mantere olisi halunnut liittää ammattikasvatuksen hallinnon kouluhallitukseen. Maailmansotien välisenä aikana ammattikasvatuksen kehittämisessä pyrittiin irti vanhoista ammattikuntaperinteen rasitteista. Tavoitteena oli luoda uu-

denlaista, modernin teollisuusyhteiskunnan haasteisiin vastaavaa ammattikoulutusta. Perinteiset käsityöammatit ja pienteollisuus jäivät tässä kehityksessä helposti uudempien teollisuusammattien jalkoihin. Kuitenkin mm. oppisopimusjärjestelmää yritettiin edelleen pitää hengissä.³⁵

Hallinnossa työssäoppimista pidettiin käsityöamattien parhaana koulutusmuotona aina 1940-luvulle asti. Ammattikunta-ajoista poiketen työssäoppiminen tapahtui usein kuitenkin kouluissa. Esimerkiksi vuoden 1928 ammattikoulukomitea ehdotti, että vaatetusalan työille perustettaisiin valtion ammattioppilaskoulu. Perustelujen mukaan alan ompeluliikkeissä oppilaskasvatus oli mennyt harhapoluille ja siitä oli tullut keinotekoa. Komitean mielestä ompelualan ammattitaidon laskiessa vaatetusalan turhautuonti oli lisääntynyt. Erityisalojen kouluilla pyrittiin turvaamaan koulutus myös sellaisille käsityöaloille, joille muuten olisi ollut vähän tulijoita. Koulutukseen osallistujille saatettiin jopa maksaa palkkaa.³⁶

Ammattioppilaskoulut eli erikoisammattikoulut olivat usein yksityisen sektorin kuten alan ammattiyhdistyksen omistamia. Niiden määrä³⁷ kasvoi ennen muuta 1920-luvulla. Vuonna 1928 perustettiin mm. vaatetusalan erikoisammattikoulu ja myöhemmin 1930-luvulla kulta- ja hopeasepänalan koulu. Vuosina 1939–1941 omat erikoisammattikoulunsa saivat vaatturi-, verhoilu-, maalaus- kultaseppä-

ala. Lisäksi perustettiin käsityöopiston ompeluosasto ja ammattiopisto maala-reille ja muurareille. Sotavuonna 1941 erikoisammattikouluja oli kaikkiaan 21. Sodan jälkeen 40-luvun lopulla koulujen oppilasmäärät kasvoivat. Enimmillään niitä oli hieman yli 3000. Vuosina 1941–1960 erikoisammattikoulujen määrä lisääntyi vielä 28 koululla, joista 18 oli teollisuuden perustamia.³⁸

Jo 1920-luvulla valtio oli alkanut suunnitella myös uudentyyppisiä keskusammattikouluja, jotka olivat vastaus työvoiman entistä suurempaan liikkuvuuteen sekä siihen, että maan eri puolilla työllisyys jakautui kunnissa epätasaisesti. Merkittäviksi ammatillisen koulutuksen väyläksi 1920-luvulta lähtien olivat muodostuneet ammattiin valmistavat koulut, jotka vers-
tasopetuksesta huolimatta olivat irrallaan työelämästä. Vaikka Suomessa käsityöaloille suunnitellut, korkeampia teollisuuskouluja vastaavat työnjohtaja- ja mestarikoulut jäivät toteutumatta, perustettiin niiden sijaan Helsinkiin vuonna 1922 lyhytkursein ja täydennyskoulutuksen turvin pienteollisuutta ja eri teollisuusammatteja palveleva Ammattienedistämislaitos. Yleiset ammatilaiskoulut, jotka alunperin oli tarkoitettu työssäoppimisen tueksi, menettivät pian merkitystään. Entiseen tapaan suuret teollisuusyritykset solmivat oppisopimuksia. Käsityön osalta tilanne oli sikäli huono, ettei vuoden 1923 oppisopimuslaki lopultakaan ollut kyennyt pelastamaan alan ammattioppilajärjestelmää. Käsityöalan kehittämisessä vastuu ja valta keskittyi-

vät valtiolle, jonka yrityksistä huolimatta käsityöalan sisäistä, koulutuksen kehittämistä huolehtivaa järjestelmää ei saatu syntymään. Silti esimerkiksi erityis-toimenpiteet hienomekaniikka-, konditoria- ja lasinvalmistusaloilla lisäsivät ammattioppilaiden määrää.³⁹

Vuonna 1938 perustetun ammattikoulutuskomitean päätarkoitus oli tehdä lopulliset ehdotukset ammatillisen opetuksen uudelleenjärjestelystä Suomessa. Tilanne oli hankala, sillä yhtäältä ammatinharjoittajat eivät ottaneet oppiin täysin kouluttamattomia nuoria ja toisaalta amat-

titaitoisesta työväestä oli jatkuvaa pulaa. Komitean työ loi uudet organisatoriset, hallinnolliset ja taloudelliset puitteet teollisuuden ja käsityön ammattikoulutuksen kehittämiseksi. Koulumuotoinen ammatikoulutus laajeni uusille aloille.⁴⁰

Komitean työn tuloksena saatiin vuonna 1942 ammattikoulutukselle uusi laki. Ammattiopetus jakautui valmistaviin ammatikouluihin, yleisiin ammatikouluihin ja erikoisammattikouluihin. Yleiset ammatikoulut vastasivat entisiä yleisiä ammatilaiskouluja ja tarjosivat sekä teoriaa että käytännön työharjoitusta työssäkäyville

Jämsänkosken ammattikoulun pukuompelun (nyk. Jämsän seudun koulutuskeskus, vaatesala) osaston tyttöjä opettajansa kanssa 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Kuva Suomen käsityön museo

ja alalle aikovalle. Erikoisammattikoulut vastasivat entisiä ammattioppilaskouluja. Niissä opetettiin teoriaa ja käytäntöä määrätyleiselle kapealle alalle. Ammattienedistämislaitoksella pidettiin erikoiskursseja esimerkiksi työnjohtajille. Lisäksi Taide-teollisuusammattioppilaitos järjesti opetusta taidekäsityön ja -teollisuuden mallipiirtäjille, taidekäsityöläisille ja näille aloille aikoville sekä piirustuksenopettajille. Ammattiopistojen vastuulla oli jatko- ja erikoisopetuksesta huolehtiminen. Koulut olivat kansakoulupohjaisia. Valmistavia ja yleisiä ammattikouluja lukuun ottamatta kaikkiin kouluihin vaadittiin työkokemusta. Oppilaitosverkostoa pyrittiin laajentamaan myös siten, että jokai-

seen yli 5000 asukkaan kauppalaan tuli perustaa ammattikoulu.⁴¹

Kauppa- ja teollisuusministeriöön perustettiin vuonna 1938 erillinen ammattikasvatusosasto, joka pyrki systemaattiseen ja kokonaisvaltaiseen ammattikasvatukseen kehittämiseen vastapainona lisääntyväälle oppikoulunkäynnille. Ammattikasvatusosaston myötä maahan syntyi alaan perehtynyt ja päämäärätietoinen virkamieskunta. Se näki tehtäväkseen ammatillisen koulutuksen kehittämisen siten, että koulutus vastaisi teollisuuden tarpeita mutta olisi elinkeinoelämästä riippumaton. Suomessa 1940-luku olikin ammattikoulutuksen voimakkaan kasvun aikaa. Ammattikoulujärjestelmää alettiin kehit-

tää alueellisesti, koska yksittäisiin maaseutukuntiin oli vaikea perustaa ammattikouluja. Vuonna 1946 saatiin ensimmäiset valtion keskusammattikoulut ja vuonna 1947 ammattikoulupiirit.⁴²

Sodan jälkeen sotakorvaustilausten alihankintojen myötä pienteollisuuden merkitys kasvoi. Aiempien käsityöläisyhdistysten tilalle perustettiin vuonna 1955 Pienteollisuuden Keskusliitto, jonka pää tarkoitus oli helpottaa kasvanutta alihankintojen organisointia. Samaan aikaan kun työehtoneuvottelukäytäntö yleistyi, tuli aiempaa helpommaksi suunnitella yhteistyössä myös ammattikoulutuksen kehittämistä. 1950-luvulla perustettiin kymmenittäin erilaisia keskustoimikuntia, joissa olivat edustettuina työnantajat, työntekijät sekä pienteollisuuden ja hallinnon edustajat. Toimikunnissa laadittiin satoja opetusohjelmia niin pienyrityksiä kuin erikois- ja keskusammattikoulujakin varten. Myös oppisopimusten tekemistä tuettiin.⁴³

Suomalainen ammattikoulujärjestelmä uudistettiin jälleen vuonna 1959. Samana vuonna Taideteollinen opisto muuttui valtion Taideteolliseksi korkeakouluksi. Uusi laki vahvisti alueellisen ammattikoulujärjestelmän, jonka tuloksena rakentui nopeasti koko maan kattava ammattikouluverkosto. Olennaista uudessa laissa oli ammattikoulutusvelvoite, jonka mukaan kuntien tuli ylläpitää aloituspaikkoja omassa tai toisen kunnan alueella sellaisessa yleisessä ammattikoulussa, jossa olivat edustettuna vähintään metal-

1940-luvun lopulla valmistunut Tampereen ammattikoulu, joka nykyisin tunnetaan nimellä Tampereen ammattiopisto, Pyynikin yksikkö. Kuva Museovirasto, kuva-arkisto

lityö, koneenkorjaus, sähköala, puutyö, rakennusala, vaatetusala ja ravintotalous. Maalaiskuntien oli varattava vähintään yksi koulutuspaikka tuhatta asukasta koh- ti sekä pienten kaupunkien ja kauppalo- iden kolme ja suurten neljä ja puoli kou- lutuspaikkaa tuhatta asukasta kohden. Laki lisäsi koulumuotoisen koulutuksen osuutta mm. rakennusosalalla, jossa ammat- tilaisten koulutus oli aiemmin tapahtunut työssäoppimisena muurari- ja maalari- mestarien sekä kirvesmiesporukoiden mukana.⁴⁴

Varsinaisen perinteisen ammattilaiskäsi- työn puolella ammattikoulutus oppilas- kasvatuksena jatkui hiipuvana työssäop- pimisena ja erikoisammattikoulujen kou- lumuotoisena opetuksena. Käsitöitä ope- tettiin myös ns. varsinaisen ammatillisen opetuksen piirissä. Etenkin valmistavissa ammattikouluissa käsityömäinen versta- styöskentely pysyi keskeisenä. Esimerkiksi tyttöjen valmistavissa ammattikouluissa ompelulla oli keskeinen sija. Raja käsi- työllisen ja teollisen valmistamisen välillä ei ollut selkeä. Mm. metalliala muistutti tehdasolosuhteissakin käsityötä sikäli, että siinä edelleen vaadittiin käsityömäis- tä, monia työvaiheita ja erikoistekniikoita vaativaa osaamista. Metallialan korkean taitovaatimustason vuoksi työntekijän asema oli lähempänä perinteistä mesta- ria kuin suoraan kansakoulunpenkiltä tul- lutta, vaihetyötä tekevää palkkatyöläistä, joka usein oli vallitseva puu- ja tekstiili- alalla. Perinteiset käsityöammatit kehiti- tyivät yhä enemmän pienteollisuudeksi.⁴⁵ Vuonna 1966 ammattikasvatusosasto

Pohjois-Savon ammattioppilaitoksen teollisuusompelun luokka ompelukodeiden ääressä, 1960. Kuva E. O. Korhonen, Kuopion kulttuurihistoriallinen museo

muutettiin kaupp- ja teollisuusministe- riön alaisuudessa toimivaksi ammattikas- vatushallitukseksi. Kaksi vuotta myöhem- min, vuonna 1968 yksikkö siirrettiin ope- tusministeriöön, jossa jo ennestään toimi kansanopetuksesta ja yleissivistävästä koulutuksesta vastaava kouluhallitus. Sa- malla kotiteollisuusopetus siirrettiin am- mattikasvatushallituksen alaisuuteen. Vuonna 1968 tuli voimaan uusi oppiso- pimuslaki. Ammatillisen koulutuksen ke- hittämissuunnitelmien päätavoite oli saa- da maahan kaikki toimialat kattava, sys- temaattinen, koulumainen ja elinkei- noelämästä itsenäinen ammattikoulutus. Vuonna 1969 työnsä sai valmiiksi ns. Itä- lään komitea, jonka luomat yleiset puitteet oppivelvollisuuskoulun jälkeiselle kou-

lutukselle olivat pohjana muutamaa vuot- ta myöhemmin alkaneelle, ns. toisen as- teen koulutuksen suunnittelulle.⁴⁶

Maaseudun ja kaupunkien erilaiset käsityökoulutuksen tarpeet

Suomessa 1800- ja 1900-lukujen taitteen molemmin puolin käsityön ammatillista opetusta kehitettiin eri hallinnonalojen alaisuudessa toisistaan erillisinä. Synnä oli yhtäältä selkeä ero kaupungin ja maa- seudun ammattien välillä sekä toisaalta se, etteivät käsitteet ammattikasvatus tai ammatillisuus olleet vielä sisällöllisesti selkiintyneitä. Käsityön ammatillista kou- lutusta ei Suomessa kehitetty kokonaisuus-

Pyhjärven Etelän kylässä kesä- ja heinäkuussa 1940 järjestetyillä kursseilla veistettyjä soutuveenit. Kuva Ammattikasvatushallituksen kokoelma, Suomen käsityön museo

tena. Ammattikasvatuksen kysymyksiä käsiteltiin kunkin alan hallinnon sisällä. Eri ammattialoja kehitettiin toisistaan riippumattomissa elinkeinojen edistämishjelmissä. Hallinnossa ei vielä pyritty keskittettyyn, koko ammattikasvatuskenttää koskevaan valtiolliseen kontrolliin ja kehitystyöhön. Monilla aloilla elinkeinoelämällä ja aatteellisilla yhdistyksillä oli vahva, puolivaltiollinen rooli elinkeinon edistämisessä.⁴⁷

Anja Heikkisen näkemyksiin nojautuen voidaan todeta, että kuten Suomen kehityksessä yleensä, myös ammattikasvatuksen kehittämisessä oli kyse keskenään kilpailevista tulevaisuuskuvista eli Suomi-projekteista. Keskeisenä kysymyksenä

pitkään oli, onko maan tulevaisuus Teollisuus-Suomessa vai Agraari-Suomessa? Heikkisen mukaan Teollisuus-Suomea edustivat kauppa- ja teollisuushallinnon vientiin ja teknologiaan suuntautuneet tahot, jotka olivat alunperin ruotsinkielistä teollisuuden ja elinkeinoelämän eliittiä, sittemmin ylemmän teknillisen opetuksen kehityksen myötä myös suomenkielistä virkakuntaa. Maatalous-Suomen takana puolestaan oli kansallismielinen, fennomaaninen sivistyneistö ja virkamiehistö, jotka pitivät Suomen selkärankana talonpoikaisuutta ja kotimarkkinoita.⁴⁸

Maatalous-Suomen kehittäjien tukikohdaksi oli vuonna 1860 perustettu maanviljelystoyhdistys ja maanviljelyshalli-

tus. Fennomaanien aseman vahvistuminen oli luonut pohjaa maaseudun suomenkielisen väestön taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten tarpeiden esiintuomiselle. Kansallisessa hengessä maaseutu nähtiin aidoimpana Suomea ja nousvalle polvelle terveimpänä elinympäristönä. Esimerkiksi J. W. Snellman oli puhunut ja kirjoittanut kotimarkkinateollisuuden ja käsityöpienyrittäjyyden puolesta, sillä maan kehittymättömyyden vuoksi teollistuminen ei Suomessa voinut hänen mukaansa tapahtua muuten kuin pienteollisuutena. Snellmanin hankkeet kuitenkin kilpistyivät kaupunkien ammattikuntien vastustukseen sekä vientiteollisuuden ja kaupan nihkeään suhtautumiseen. Maatalous-Suomen kehitysvisiot olivat siis olemassa jo autonomian aikana. Ne kuitenkin vahvistuivat ja selkiytyivät maan itsenäistyessä. Suomen maatalouden pientilavaltaisuuden vuoksi Agraari-Suomen visio säilyi pitkään elinvoimaisena, mihin oli syynä mm. torpparilaki ja sotien jälkeinen asutustoiminta.⁴⁹

Käsityön asema erilaisissa Suomi-visoissa oli kaksijakoinen. Kaupunkien ammattikuntainen käsityö kuului hallinnollisesti teollisuuden tontille. Esimerkiksi tilastoinnissa luokka “teollisuus ja käsityö” oli pitkään synonyymi koko elinkeinoelämälle. Tilaston mukaan vuonna 1840 vielä yli puolet käsityöläisten, teollisuustyönantajien ja teollisuustyöntekijöiden ryhmän työvoimasta toimi käsityöyrityksissä. Ennen 1920-lukua kaupunkien käsityö ja teollisuus eivät juuri kilpailleet

keskenään. Monien käsityöyritysten asema oli jopa parantunut kaupungistumisen myötä. Uusi käsityöläisten asiakasryhmä kaupungeissa oli suomalais-venäläinen yläluokka, joka oli tottunut käyttämään käsityöalan palveluja ja kulutti alan tuotteita. Elinkeinovapauden myötä maaseudun käsityöläiset ja varsinkin tuonti olivat suurempi uhka kaupunkien ammattikuntaiselle käsityöläisyydelle kuin kotimainen teollisuus. Vientipainotteisen Teollisuus-Suomen visiossa käsityö käsitettiin kotimarkkinoille suuntautuvaksi alaksi ja siksi se jäi lapsipuolen asemaan. Hallinnossa ei kiinnitetty juurikaan huomiota pienteollistuvaan käsityöhön. Ammattikoulutuskysymyksissä aktiivisuutta odotettiin ennen muuta alalta itseltään. 1900-luvun vaihteessa teollisuuden työntekijöiden osuus käsityöläisten, teollisuustyöntekijöiden ja teollisuustyöntekijöiden ryhmän työvoimasta oli jo 75 %. Kaupungistuminen ostotavaroineen ja uudenslaisine työnjakoineen heikensivät jatkuvasti käsityön asemaa.⁵⁰

Käsityöläisyhdistykset pyrkivät pitämään kiinni perinteisestä asemastaan ja aieman järjestelmän tarjoamasta suojasta yrittäjyydelleen. Yrityksille ei enää ollut samalla tavoin tärkeää itse tekemisen perinteisyys. Käsityöläispienyrittäjyys kehittyi kohti pienteollisuutta, jolloin tuotantoa oli tehostettava ja järjeistettävä. Myös käsityöaloilla koneet alettiin nähdä välttämättöminä ja työtä tehostavina. Kuitenkin katsottiin, että käsityöllisellä valmistuksella oli ja tulee tulevaisuudessakin olemaan oma paikkansa. Käsityön

ei kannattanut kilpailla teollisuuden kanssa määrällä vaan taidolla ja laadulla. Samalla kun työn osittaminen kavensi työalaa, se saattoi joissain tapauksissa myös nostaa taitovaatimuksia. Tosiasiassa oppilaskasvatuksen suljetussa järjestelmässä käsityöammattien erikoistaidot ja taidot muuttuivat hitaasti. Esimerkiksi rakennusalalla tekniset innovaatiot yleistyivät vasta koulumaisen opetuksen myötä. Toisaalta koulu saattoi keskittyä uuteen tietoon, eikä enää välittänyt oppilailleen perinteistä, ammattikunnan sisäistä, ns. hiljaista tietoa, mistä hyvä esimerkki oli-

Lahden Rautasänkytehtaalla oppinsa saanut seppä, myöhemmin yrittäjä Risto Reinikainen kuvautti itsensä oppisänsä kanssa vuonna 1912. Kuva John L. Böök, Lahti, Yksityiskokoelma

vat 1970-luvulla uudis- ja korjausrakentamisessa tehdyt, homeongelmina ilmenneet virheet.⁵¹

Toisistaan poikkeavissa Suomi-projekteissa kotiteollisuuden asema ja alan sisäinen painotus kotitarve- tai ansiokotiteollisuuteen vaihtelivat suuresti. Teollistumisen alkuaikoina ansiokotiteollisuuden asema oli ollut vahvimmillaan. Raja kotisekä manufaktuuri tuotannon välillä oli tuolloin selkiintymätön. Samoin kuin teollisuus ja kaupunkien käsityö myös maaseudun käsityö kehittyi 1800-luvulla kysynnän ja yhteiskunnallisen työnjaon lisääntyessä. Kotiteollisuus oli aluksi kuulunut valtionvaraintoimituskunnan ja sittemmin manufaktuurijohtokunnan alaan. Myös kotiteollisuustoimisto sijoittui teollisuushallitukseen. Kotiteollisuusyhdistysten itsenäistyminen maatalousseuroista ja niiden ylläpitämien koulujen perustaminen oli osoitus ansiokotiteollisuuden aseman vahvistumisesta.⁵²

Kuitenkin jo vuoden 1908 kotiteollisuuskomitea suuntautui maaseudun käsityön kehittämiseen. Vaikka komitea teki selkeän eron ansio- ja kotitarvekotiteollisuuden välillä, se ei korostanut pelkästään kotitarvekäsityön merkitystä. Taloudellisen tuotannon kehittyessä ja yhteiskunnallisen työnjaon yleistyessä tavoitteena oli kotiteollisuuden kehittäminen aiempaa ammatillisemmaksi. Varsinkin maaseudun miehille tuli tarjota kiinteissä kotiteollisuuskouluissa aiempaa ammatillisempaa, nimenomaan ansiokotiteollisuuteen liittyvää koulutusta ja naisille

kiertävissä kouluissa omavaraistalouden tarpeita palvelevaa opetusta. Jos omatarvekotiteollisuudella haluttiin saavuttaa tilojen omavaraisuus, pyrittiin ansiokotiteollisuudella paitsi maaseudun työnjakaan perustuvaan paikalliseen omavaraisuuteen myös tuonnin vähentyessä kansalliseen omavaraisuuteen.⁵³

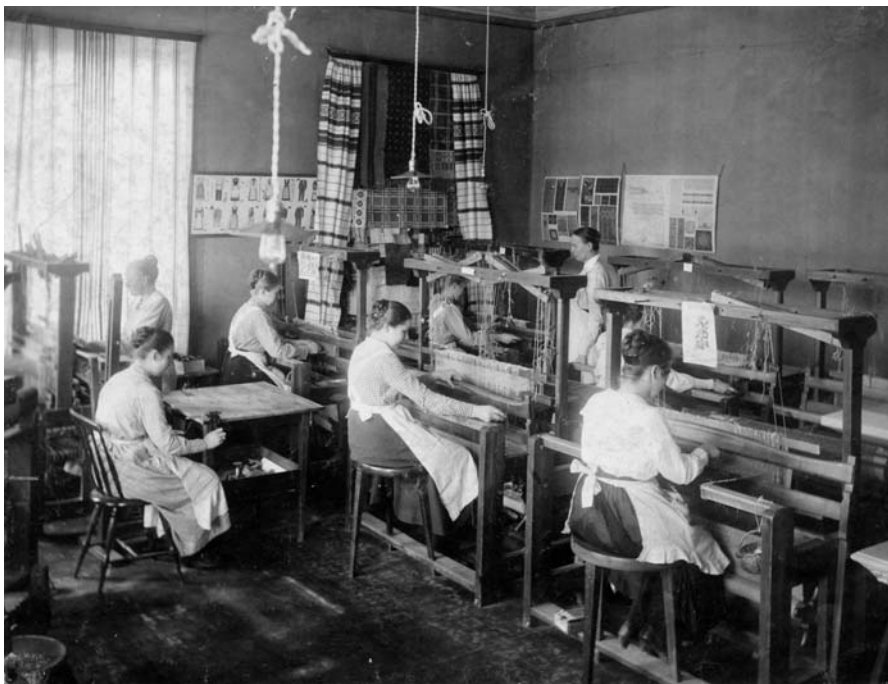
Kotiteollisuuskomitea teki selvän eron maaseudun ja kaupunkien käsityön välillä. Rajausta perusteltiin “maalaiskäsityksen suotuisan ratkaisun tärkeydellä maassamme”. Kyse saattoi myös olla halusta välttää konfliktia yhteiskunnan eri

eturyhmien välillä, sillä ammattikuntainen käsityö oli perinteisesti kokenut maaseudun käsityön kilpailijakseen. Myös vuoden ammattikasvatuskomitea päätyi erottamaan toistaan kaupunkien ja maaseudun käsityön. Von Wright oli johtanut molempia komiteoita, joten kyse ei voinut olla eri aloja edustavien ihmisten erilaisista suunnitelmista vaan tietoisesta pyrkimyksestä pitää maaseudun ja kaupunkien käsityö toisistaan erillisinä järjestelminä.⁵⁴

Kotiteollisuuden määrittely maaseudun käsityöksi toi kenttään selkeyttä. Esimer-

kiksi vielä 1900-luvun alussa käsityöalan opettajayhdistyksessä käsiteollisuutta oli käsitelty kokonaisuutena, mutta jo vuoden 1906 vuosikokouksessa kotiteollisuus ymmärrettiin nimenomaan ja vain maaseudun käsityönä. Samalla tehtiin rajaus kasvatusopilliseen, ei-ammattilliseen käsityöhön, jota toteutti Suomessa kansakoululaitos. Käsityöalaa pohtineiden eri alojen komiteoiden linjaukset siis poikkesivat toisistaan tavoitteiltaan, eikä niiden välillä juuri esiintynyt yhteistyötä edes 1920-luvulla, jolloin maaseudun ja kaupunkien käsityön hallinnointi kuului saman ministeriön alaisuuteen. Myöskään alojen järjestöyhteistyö ei toiminut, sillä esimerkiksi taideteollisuuden järjestö Ornamon “liberaali, kansainvälinen ja kaupunkikulttuuriin suuntautunut ammattikunta ja toisaalta idealistinen maalaiskulttuuriin pohjautunut käsiteollisuusala eivät löytäneet yhteistä säveltä”.⁵⁵

Kotiteollisuusalan maaseutusidonnaisuus tuli ilmi myös vuonna 1923 kotiteollisuuskoulujen ohjesäännössä, jonka mukaan kotiteollinen tuotanto tapahtui maaseudulla maaseutua varten. Vuonna 1926 tapahtunut kotiteollisuusalan hallinnollinen siirto teollisuushallituksesta maataloushallitukseen liitti alan entistä tiukemmin maaseutuun. 1920-luvulla Suomen maatalouden pientilavaltaistumisen myötä tarve lisäänsioille ja omavaraisuudelle oli todellista. Alan pyrkimykset maatalouden lisäänsioiden mahdollistamiseksi olivat osa laajempaa maatalouspolitiikkaa ja yhteiskuntarauhan turvaamisen keino. Kotiteollisuus tuki uusien pientilojen ta-

Tampereen kutoma- ja käsityökoulun oppilaita kutomassa kangaspuilla vuonna 1919. Kutomaluokassa on jo sähkövalot. Kuva Ammattikasvatushallituksen kokoelma, Suomen käsityön museo

loutta. Sen katsottiin puhdetöineen ja perinteisine tekotapoineen ylläpitävän aitoa suomalaista talonpoikaisuutta, joka maataloushallinnon piirissä näyttäytyi suomalaisuuden ihanteena. Koulutuksen sektorilla kotiteollisuuden siirto maataloushallituksen alaisuuteen oli tarkoittanut mm. sitä, että ala odotti saavansa tasarvoiset resurssit maatalousalan muun koulutuksen kanssa. Tuon ajan maatalousvaltaisessa Suomessa maatalousalan koulutus oli muuta ammatillista koulutusta järjestäytyneempää.⁵⁶

1900-luvun alun muutokset kotiteollisuuden asemassa vaikuttivat myös ammattikuntaisen käsityön asemaan. Teollisuushallinnon aikana osa kaupunkien käsi- ja pienteollisuuden asioista oli siirtynyt Valtion kotiteollisuustoimiston hoitoon. Kotiteollisuuden ensimmäinen tarkastaja Lauri Kuoppamäki oli erittäin kiinnostunut myös pienteollisuudesta. Hän ei käsitellyt kotiteollisuutta pelkästään maaseudun sivuelinkeinona. 1910-luvun lopulla Kuoppamäki oli mm. perustamassa Suomen Messuja. Hän korosti markkinoinnin ja välitystoiminnan merkitystä kotiteollisuusalalle. Niinikään kotiteollisuuden järjestöväki suuntautui enemmän kauppakotiteollisuuteen vaatien esimerkiksi kiertäviin kursseihin aiempaa ammatillisempaa otetta. Kun kotiteollisuustoimisto siirtyi maataloushallituksen alaisuuteen, ei pienteollisuus enää mahtunut kotiteollisuuden määritelmään, mistä syystä pienteollisuuden asioista ei vastannut enää oikein kukaan.⁵⁷

1910-luvun alussa Jalasjärvellä Etelä-Pohjanmaan kotiteollisuusyhdistyksen mieskäsityökoulussa oppilastyönä tehtyjä jugend-henkisiä tuoleja. Kuva Antti Tapola, Ammattikasvatustieteiden keskus, Suomen käsityön museo

Suomessa kotiteollisuus ei siis keskittynyt Kuoppamäen aikana, eikä hänen jälkeensä, pelkästään kotitarveteollisuuteen. Monet Kuoppamäen jälkeiset kotiteollisuustoimiston johtajat olivat koulutukseltaan arkkitehteja tai muuten Teollisuus-Suomen kasvatteja, joten heidän näkemyksensä eivät saumattomasti istuneet maataloushallituksen ajamaan Agraari-Suomen linjaan. Esimerkiksi talvisodan alla virkaan astunut Yrjö Laine-Juva valmisteli kotiteollisuusasioiden siirtoa takaisin kauppa- ja teollisuusministeriöön. Ehdotuksen taakse asettui myös niukka järjestöväen enemmistö. Kaupallisiin yrityksiin tähtäävät suunnitelmat

saivat kuitenkin maataloushallitukselta kielteisen vastaanoton, sillä ministeriön mukaan kaupanteko ei kuulunut aatteellisesti toimivien kotiteollisuusyhdistysten toimialaan. Tuohon aikaan Suomen keskusvirastojen päätöksenteko oli kollegiaalista eli kaikkien osastojen päälliköt tekivät päätökset yhdessä. Näin ollen kotiteollisuuden kaupalliset pyrkimykset jäivät tuolloin maatalousministeriössä toteutumatta, sillä ne eivät saaneet kannatusta muiden osastojen piirissä.⁵⁸

Vaikka kotiteollisuusväki itsekkin piti toimintansa johtotähtenä talonpoikaista perinne-käsityötä, se kuitenkin näki alan pää-

määrät ja mahdollisuudet muuta maatalousväkeä konkreettisemmin. Maatalouden agronomien päähuolenaiheita olivat osuusmeijerit ja rehumäärät, joten kotiteollisuudelle jäi muun maatalousväen mielissä lähinnä vain maaseutuideologista painoarvoa. Kotiteollisuusala oli osittain myös arvovaltakysymys, sillä vaikka maatalouspiireissä kotiteollisuutta ei ehkä kovin tärkeänä pidettykään, sitä ei kuitenkaan haluttu luovuttaa muille hallinnonaloille.⁵⁹

Pientilavaltaisesta maatalouspolitiikasta huolimatta poliittinen johto näki maan kehityksen avaimet teollisuudessa. Ammattikasvatushallituksen johdolla ammattikasvatuksesta tuli vahva yhteiskuntapolitiikan väline ja osa sodanjälkeisen Suomen yleistä talous- ja koulutuspolitiikkaa. Kun vuonna 1940 vielä 64 % työvoimasta toimi alkutuotannossa, oli osuus 30 vuotta myöhemmin, vuonna 1970 enää 20 %. Rakennemuutosta ja elinkeinoelämän painotuksen siirtymää maataloudesta teollisuuteen tuettiin lisäämällä teollisuuden koulutuspaikkoja. Ammattioppilaspikkavelvoite tuki kouluttautumista kaupungeissa teollisuuden ammatteihin. Myöhemmin koulutuksella tuettiin palvelualojen kasvua. Ammattikoulutuspolitiikalla on siis paitsi vastattu muuttuvan yhteiskunnan tarpeisiin, myös suunnattu tätä muutosta. Maaltamuutto ei kuitenkaan ollut vain hallinnollisten ratkaisujen tai niiden puutteen tulosta. Ihmiset halusivat tarttua tarjottuihin, elintasoa nostaviin koulutusmahdollisuuksiin. Maaseudun nuorten muuttaessa joukoittain

Lepäälän mieskotiteollisuuskoulun (nyk. Pirkaanmaan Taitokeskus) oppilas sorvaamassa, 1953. Kuva Käsi- ja taideteollisuusliiton kokoelma, Suomen käsityön museo

kaupunkeihin itsenäinen ja omavarainen talonpoikaistalous alkoi olla menneen ajan ihanne.⁶⁰

Eräiden näkemysten mukaan yhteiskunnan suuressa murrosvaiheessa maataloushallitus piti liian tiukasti kiinni Maatalous-Suomi -visiostaan. Erilaiset komiteat pyrkivät maaseudun ammatillisen koulutuksen lisäämiseen ja monipuolistamiseen estääkseen maaltamuuttoa ikään kuin kieltäytyen näkemästä yhteiskunnan muutosta. Kotiteollisuus pysyi tukevasti osa-

na tätä keskustelua. Alan koulutuksen tärkeyttä perusteltiin vielä vuonna 1969 sillä, että maalaiskodit tarvitsivat lisäansioita. Koulutuksella katsottiin olevan mahdollista saada työpaikkoja ja luoda tuotantoa suhteellisen pienellä alkupääomalla ja vähäisillä varusteilla varsinkin niillä alueilla, joissa oli alityöllisyyttä. Kotiteollisuusalan sisäinen, määrätietoinen kehittäminen tässä tärkeässä murrosvaiheessa jäi tekemättä. Opetusohjelmista puuttui syvälinen analyysi alasta ja koulutustarpeista. Maaltapaon takia omavarauskotiteollisuuteen tähtäävän opetuksen tarve väheni ja maatalous muuttui aiempaa yrittäjämäisemmäksi. Kotiteollisuuskoulujen tilat ja muut resurssit jäivät ajastaan jälkeen. Yhteiskunnallisten muutosten myötä myös kotiteollisuusopetuksen oli kuitenkin pakko muuttua.⁶¹

Suomen maaseutupolitiikasta tuli 1950- ja 1960-luvulla aluepolitiikkaa ja maaseudun perinteisen elämänmuodon puolustajat antoivat hallinnossa periksi. Konsensuksen ja yhteiskuntarauhan hengessä maaseudulle saatiin aluepolitiikkaan perustuva teollistamisohjelma. Teollisuutta ei enää pyritty kehittämään maaseudulla paikallisista lähtökohdista vaan hajasi-joittamalla teollisuutta myös maalle. Sen myötä perustettiin etenkin naisille tekstiili- ja vaatetusalan teollisuuden työpaikkoja eri puolille maata. Samaan aikaan maataloutta kehitettiin tukitoimin kohti markkinaperustaista yrittäjyyttä. Maaseudulla toimeentuloa ei myöskään enää etsitty monialaisuudesta. Ammattikoulutuksen lisäämisellä pyrittiin estämään maaseu-

dun jääminen raaka-ainehankintaan keskittyvän, kausiluontoisen ja heikosti palkatun työvoimareservin tuottajaksi. Maataloushallinnossa myönnyttiin siihen, ettei maaseudun ammatillinen koulutus enää ollut vain maaseutuammatteihin valmistavaa ja profiililtaan erilaista kuin kaupungeissa, kunhan koulutus oli alueellisesti kattavaa.⁶²

Yleissivistävän kansalaiskasvatuksen osuus käsityön ammatillisessa koulutuksessa

Käsityön ammatillisen opetuksen ammatillisuus on saanut erilaisia tulkintoja aina

sen mukaan, mikä on koulutuksen kohderyhmä ja koulutettavien elinympäristö. Ammatti voidaan nähdä joko elinkeinona, itsenäisenä asemana tai suppeimmillaan ansioita tuovana taitona. Suomessa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa ammatillinen opetus oli hengeltään kansallissiveellistä ja painottui kansalaiskasvatukseen. Ammatilliseksi mielletty koulutus oli usein ammatillisesti hyvin eriytymätöntä. Kotiteollisuusala taas keskittyi pääasiassa tekniikan ja taidon opettamiseen, vaikkakin sillä oli myös suomalaiskansallinen aatteellinen tausta.⁶³

Jo aikoinaan Suomen Talousseuran keuruukoulujen opettamat taidot olivat antaneet koulun käyneille mahdollisuuden hyviin ansioihin ja ammattiin. Koulusta päässeet saattoivat ammattikuntasäännöksistä piittaamatta ryhtyä harjoittamaan ammattikudontaa sekä tehdä tilaus- ja myyntitöitä haluamallaan paikkakunnalla. Maaseudulla tehty kudontatyö kilpaili kaupunkien käsityön kanssa. Usein kaupunkikäsityöläiset pitivät maaseudun käsityöläisiä epäpätevinä mm. siksi, ettei maaseudulla työskenteleviltä vaadittu ammatilliseen asemaan kasvamista kuten kaupunkilaiskäsityöläisiltä. Ammatillinen arvovalta kiista saattoi kärjistyä jopa käsirysyksi kuten kävi aikoinaan Porvoossa, jossa kaupungin kankurit ja kaupunkia ympäröivän maaseudun kutojat tappelivat keskenään.⁶⁴

Lapin keskusammattikoulu, 1970-luku, Rovaniemi. Kuva Museovirasto, kuvaarkisto

Kiistan taustalla oli erilainen näkemys ammatin statuksesta, asemasta. Kaupungeissa mestarina toimiminen edellytti ammatitaitovaatimuksen lisäksi moraalista ja yhteiskunnallista kelpoisuutta sekä sitä, että mestari täytti ammatillisen paikkansa yhteisössä. 1800-luvun lopulla, jolloin ammattikuntainen oppilaskasvatus oli murentunut ja mestarin auktoriteetti oppilaisiinsa nähden vähentynyt, odotettiin koulujen huolehtivan myös tästä puolesta. Käsityöläiset itse kritisoivat mm. käsityöläiskouluja juuri kasvattavuuden heikkoudesta, ei niinkään ammatillisuuden puutteesta. Koska koulut kuitenkin saivat lakisääteistä valtionapua, kaupungit käyttivät käsityöläiskoulujen tarjoamaa opetusta vasta aloittaneen kansanopetuk-

sen puutteiden paikkaamiseen. Oppilaiden kirjavan pohjatasen vuoksi kouluisa ei voitu antaa kovin pitkälle menevää ammatillista opetusta. Esimerkiksi kansakoululaitoksen isä Uno Cygnaeus piti käsityöläisten sunnuntai- ja ehtookouluja lähinnä kansakoulujen puutteellisia korvikkeina. Käsityöläis- ja myöhemmin yleisten ammattilaiskoulujen opetusohjelma muistuttikin aina 1920-luvulle saakka kansakoulun opetusohjelmaa. Opetukseen ei juuri sisällynyt yrittäjäyso-pintoja tai teknisiä taitoja. Koulut eivät olleet käsityöläisten keskuudessa kovin suosittuja.⁶⁵

Teollisen kehityksen alkuvaiheessa ns. teollinen tuotanto oli käytännössä käsiteollisuutta. Hieman harhaanjohtavaa onkin, että nykyisin joitakin varhaisia teollisuusammatteja kuten lasinpuhallusta pidetään perinteisinä käsityöläisammattina. Teollisia ja käsityöllisiä ammatteja yhdistävä tekijä oli aikoinaan ennen muuta ammattilaisuuden tuoma itsenäinen asema. Esimerkiksi vuonna 1912 ammattikasvatuskomitea käsitteli rinnakkain kelloseppien ja paperiteollisuuden ammattimiesten koulutusta. Koska 1900-luvun alkupuolella teollisuusammattien ei enää katsottu vaativan ammattitaitoa, pyrittiin ammatillisella koulutuksella vaikuttamaan ennen muuta oppilaiden työmotivaatioon ja tehokkuuteen. Tärkeimpiä ammatillisia koulutusaloja tuolloin olivat puu- ja metalliala. Opetettavalla työllä ei siis sinällään ollut niin suurta merkitystä kuin sillä, että oppilas oppi tekemään työtä ja tottui toimimaan työelämässä. Kou-

lujen työpajoissa opetus oli varsin käsi-työmaista. Kaikessa ammatillisessa koulutuksessa käsityöllä oli suuri merkitys.⁶⁶

Valmistavien ammattikoulujen lisääntymisen myötä alempi ammattikoulutus yleistyi. Opetus tähtäsi yleiseen kansalaiskasvatukseen, eikä kouluissa opetettu varsinaisia ammattitaitoja. Valmistavien koulujen ideana oli, että etenkin kaupunkien nuoret piti saada pois kaduilta koulun penkille, jossa heistä kasvatettaisiin yhteiskuntakelpoisia kansalaisia. Myös teollisuus aktivoitui perustamaan omia kouluja saadakseen palvelukseensa koulutettua ja lojaalia työvoimaa.⁶⁷

Keskeinen kysymys ammatillisen opetuksen muotoutumisessa olikin sen suhde ns. yleissivistävään opetukseen ja kansalaiskasvatukseen. Yleinen ja yhtäläinen ääni-oikeus edellytti kansalta aivan uudenlaisia kansalaistaitoja. Työväen liikehdinnän seurauksena säätyläistö ja sivistyneistö saattoivat pitää kansaa epäkypsänä käyttämään saamaansa valtaa. Kansalaiskasvatus pyrki koulutuksen kautta saamaan kansan vastaamaan itsenäisen kansalaisen ideaalia. 1920-luvun Suomessa kansalaiskasvatuksen ihanne oli selkeästi pientalonpoikainen kansalaisuus eikä esimerkiksi erikoisammattimiesten kansalaisuus.⁶⁸

Alavuden Jokivarren kansakoulun tyttöoppilaat keväällä 1927 kuvattuna kouluvuoden aikana käsityötunneilla tehtyjen, taidokkaiden ompelu- ja kirjontatöiden äärellä. Kuvassa vasemmalla kyläkoulun opettajapariskunta K. A. ja Aleksandra Saari. Kuva J. B. Saari, Alavus, Suomen käsityön museo

Kansakoulussa työkasvatuksella ja käsityöllä oli vahva asema. Oppiaine sisällytettiin Suomessa kansakoulujen opetusohjelmaan ensimmäisenä maailmassa. Käsityöopetuksen tuli olla luonteeltaan ei-ammattillista, kasvatuksellista ja persoonaa kehittävää. Myös kansakoulu pyrki kasvattamaan siveellisiä kansalaisia ja antamaan heille yhteiskunnallisessa toiminnassa tarvittavia perustietoja ja -taitoja, jotka riippuivat mm. yksilön sukupuolesta ja elinympäristöstä. Kansakoulun jatko-opetuksessa painottui käsityön käytännöllinen merkitys. Jatko-opetuksen ja myöhemmin kansalaiskoulun tuntimääristä suuri osa oli juuri käsityötä. Uno Cygnaeuksen työn jatkajan Mikael Soinisen kasvatustajatteluun saattamana 1920-luvun alussa oppivelvollisuusai-kaan siirtynyt kansakoululaitos suuntautui aiempaa käytännöllisempään ja myös koulun jälkeistä elämää hyödyttävään suuntaan.⁶⁹

Kansakoulu- ja ammattikouluväen tulkintaerimielisyydet maan nuorison koulutustarpeista kärjistyivät 1920-luvulta lähtien ns. jatko-opetuskiistassa. Vuoden 1921 oppivelvollisuuslain seurauksena oppivelvollisuus jatkui käytännössä 13 ikävuoden jälkeenkin. Oppilaan tuli osallistua kansakoulun jatko-opetukseen, mikäli hän ei muuten jatkanut opintojaan.⁷⁰

Ammatilliset koulut oli alunperin perustettu lähinnä alle 15-vuotiaiden työntekijöiden säilömiseksi työikään asti. Valmistavien ammattikoulujen ja kansakoulun jatko-opetuksen välille syntyi kilpailua,

vaikka näiden kahden koulumuodon opetussisällöt eivät lopulta paljonkaan eronneet toistaan. Aluksi kitka oli vähäistä, koska jatko-opetus toimi suureksi osaksi maalla ja valmistavat ammattikoulut kaupungeissa. Vuodesta 1934 lähtien kansakoulun jatko-opetuksen tuli olla päiväopetusta, mikä sulki pois käsityöläiseen oppilaskasvatukseen kuuluvan, päivätyön ohessa käytävän ammattiopetuksen. Kiistaa syntyi siitä, millainen koulutus hyväksyttiin kansakoulun jälkeiseksi “muuten opintojensa jatkamiseksi”. Kansakouluväki korosti jatkoloukkien kasvatuksellisuutta ja piti epähuomaan vain käytäntöön ja taloudellisiin seikkoihin pitäytävää ammattiopetusta. Ammatillisten koulujen opettajien ja varsinkaan käsityö-mestarien pedagogiseen pätevyYTEEN ei kansakoulupiireissä luotettu.⁷¹

Kansakoulujen jatko-opetusta taas arvosteltiin käytännölle vieraana, minkä vuoksi se ei saanut kaikkien kotien tukea. Ammattikasvatustajien käsitys oli, että jatko-opetus vei nuoret pois sekä ammattiopetuksesta että ansiotyöstä, mikä puolestaan vaikeutti monien köyhien perheiden toimeentuloa. Kansakoulun kristillis-moralisoivaa oppiainesta, mutta myös liian askartelumaista ja leikinomaista työnope- tusta pidettiin ammattikasvatuksen kannalta hyödyttömänä. Koulutusmuotojen välistä kiistaa soviteltiin vuosien 1937 ja 1941 ohjeistuksilla. Niiden mukaan jatko-opetuksen oppivelvollisuus oli mahdollista suorittaa myös iltakouluna, mikäli oppilas oli sellaisessa oppilastyösuhteessa, joka saattoi johtaa pysyvään am-

mattiin tai elinkeinon. Säädös koski kuitenkin vain pientä ryhmää, sillä työssäop- pimisen väylä oli vähän käytetty. Pitkään jatkunut kiista ratkesi vasta vuoden 1957 kansakoululakiin, jonka mukaan kansakoulusta tuli yksiselitteisesti 8-vuotinen.⁷²

Kiistan kuluessa Suomen ammattikoulu- tus alkoi kansalaiskasvatuksen sijaan profiloitua ammattitaitojen ja -tietojen antamiseen. Huomionarvoista on, että ammatillinen eriytyminen ammattikoulutuksessa oli mahdollista nimenomaan siksi, että kaikille yhtäläinen kansanopetus tasan ja nosti ammattikouluun tulijoiden lähtötasoa, joten ammattikoulussa ei enää tarvinnut aloittaa perusasioista. Ammatil- lista opetusta kehitettiin tasavertaiseksi vaihtoehdoksi yhä suosituimmalle oppi- koulutukselle.⁷³

Kohti miesten ja naisten tasa-arvoista ammattikoulutusta

Tyttöjen käsityön ammatillisessa koulu- tuksessa raja yleissivistykseen on ollut erityisen häilyvä. Perinteisesti käsityötai- to on luettu naisten yleissivistykseen. Esi- merkiksi oppikouluissa tyttöjen opinnois- sa käsityötä painotettiin luonnontieteiden opetuksen kustannuksella. Naisten amma- tillinen koulutus sai Suomessa alkunsa kä- sityön ja kodinhoidon piiristä. Tyttöjen koulutuksen suuntaaminen kodin töihin oli sikäli perusteltua, että palkkatyön al- kuaikoina naiset työllistyivät kotitalous- töihin. Kaupunkeihin muuttavien maa- laistyttöjen katsottiin työllistyvän kun-

niallisesti lähinnä ompelijan tai palvelijattaren tehtävissä ennen kuin he perustivat oman perheen. Ensimmäiset tyttöjen valmistavien ammattikoulujen opetusohjelmat eivät juuri poikenneet aiemmista Bell-Lancasterin vuoro-opetuskouluista tai kaupunkien rouvasväen yhdistysten köyhien tyttöjen käsityökouluista. Myös tytöille suunnatuissa teollisuuden omista ammattikouluissa käsityöt olivat tärkeä osa opetusohjelmaa.⁷⁴

Porvarisnaisten emansipaatiopyrkimykset 1800-luvun lopulla tapahtuivat naisten luonnollisten taipumusten korostamisen kautta naiskansalaisuuden ja yhteiskunnallisen äitiyden puitteissa. Säätyläisnaiset halusivat valistaa alempien sosiaaliryhmien naisia ja istuttaa myös heihin porvarillista nais- ja ydinperheideaalia. Tässä prosessissa käsitöillä oli vahva asema. Porvarillinen naisliike ei kiinnittänyt huomiota tehtaiden naisten ammattikoulutukseen, sillä edistykellisintä sen mielestä olisi ollut naisten saaminen pois tehtaista. Varsinkin kansalaissodan jälkeen työväenluokan naisia arvosteltiin huonosta emännyydestä ja äitiydestä, joissa nähtiin yksi syy levottomuuksiin. Myös suomalaisen kansakoululaitoksen kehittäjä Mikael Soininen piti tyttöjen kouluttamista ensisijaisena kansan terveyden, kansallisen siveellisyyden eli ”kunnollisuuden” kannalta. Siinä missä poikia kasvatettiin ansaitsemaan rahaa, opetettiin tyttöjä säästämään ja käyttämään rahaa oikein. Käsityötaidot olivat tärkeä osa omavaraisuutta ja taloudellisuutta. Koulutus heijasti ja vahvisti perheen ja yhteiskunnan

sukupuolten välistä työnjakoa. Myös palkkatyönä tehtävälle naisten kotityölle haettiin arvostusta koti- ja hoitotalouden järkipäristämisestä ja ammatillistamisesta. Koulutuksen kautta naisen elämänpääpiiriin kuuluvaa työtä alettiin kehittää aiempaa ammatillisempaan suuntaan.⁷⁵

Myös vuoden 1928 ammattikoulukomitean kanta paljon kiisteltyyn kansakoulujen jatko-opetukseen osaltaan osoitti, kuinka erilaista suhtautuminen tyttöjen ja poikien ammatilliseen opetukseen tuohon aikaan oli. Komitean käsityksen mukaan kansakoulujen jatkuoluokat tarjosivat riit-

Lempäälän kotiteollisuuskoulun (nyk. Pirkanmaan Taitokeskus) oppilas tarkistaa esiliinan helman pituutta opettajan ohjauksessa, 1967. Kuva Mirja Vasama, Käsi- ja taideteollisuusliiton kokoelma, Suomen käsityön museo

tävästi ammattikoulutusta niille tytöille, jotka olivat vielä liian nuoria päästäkseen oppisopimuskoulutukseen. Tyttöjen jatko-opetuksen tavoite oli valmentaa heitä äitiyteen ja kodinhoitoon. Äitiys ja emännöisyys ymmärrettiin naisen elämäntehtäväksi ja ammatiksi. Komitean mukaan pojille tuli jatkuoluokkien sijaan tarjota ammatillisesti eriytynyttä opetusta. Oppisopimusikäisille tytöille ja pojille komitea ehdotti yhteisiä kouluja teoriaopintoja varten. Vaikka työelämä oli alkanut palkata miehiä ja naisia samoihin töihin, tuli opetus kuitenkin pitää erillään niiltä osin, kun ammatti sopi vain jommankumman sukupuolen erityisominaisuuksille. Pojille sopivina pidettiin raskaita, ruumiinvoimia vaativia aloja ja tytöille monia käsityön aloja kuten ompelua, taidekäsityötä ja hatunsomistusta, jotka ”laatunsa vuoksi ovat miehille vieraita ja sopimattomia”. Eriävän mielipiteensä vuoden 1928 ammattikoulukomitean mietintöön jätti komitean ainoa naisjäsen Eva Somersalo, jonka mukaan komitea aliarvioi tyttöjen ammattiopetusta. Tyttöjen ammattiopetuksen kehittämisen puolesta puhujat halusivat kehittää opetusta erillään yleissivistävästä koulutuksesta.⁷⁶

Kotiäitiyden ideaalista huolimatta naisten työssäkäynti Suomessa lisääntyi. Varsinkin sota-aikana naiset tekivät rintamalle lähteneiden miesten työt. Miesten palttua sodasta pyrittiin naisten uhkaavaa työttömyyttä torjumaan pikakoulutuksella, jossa tarjolla oli perinteisiä naisten aloja kuten kotitaloutta, käsitöitä ja hoitoalaa. Sodan jälkeen suurten ikäluokkien

syntyessä suuntaus kotiäitiyteen jälleen vahvistui. Vielä 1940-luvulla ammattikasvatusneuvosto suunnitteli pojille tyttöihin verrattuna kaksinkertaista määrää ammatikoulutuksen aloituspaikkoja. Neuvosto arvioi suurimman osan tytöistä toimivan kodin piirissä ja saavan tarvitsemansa taidot kansakoulun jatkoluokilla.⁷⁷

Kotiteollisuus maaseudun identiteetin luojana ja ylläpitäjänä

Niin naisten kuin miestenkin kotiteollisuusopetuksen ammatillisuus on monisyinen kysymys. Pientiloilla 1900-alkupuolella miehen tai naisen ammattia ei voinut erottaa elämäntavasta. Esimerkiksi 1910-luvulla vain 30 % maataloustuotannosta myytiin ulos tilalta. Maaseudulla säilyi pitkään vanha yhteisö rakenne. Työhön opittiin työtä tehden. Suomen pientilavaltaisuus hidasti maatalouden koneistumista, mikä osaltaan piti yllä isältä pojalle -oppimista. Kansakoulun jälkeinen joutilaisuus ei maalla ollut uhkana, koska toisin kuin kaupungissa, maalaislapsilla oli aina hyödyllistä tekemistä. Vaatimus julkisesta, koulumaisesta ammattiopetuksesta ei noussut talonpoikaisesta elämäntavasta. Omalta osaltaan sivutoiminen ansiokotiteollisuus ja omatarvekotiteollisuus edistivät maaseudun omatoimisuutta ja omavaraisuutta.⁷⁸

Kotiteollisuuskouluissa yleissivistävän oppiaineen osuus oli minimaalisen pieni. 1940-luvulla naiskotiteollisuuskoulujen ohjelmissa oli kotia ja sisustusta käsittelevä oppiaine, mutta muuten yleissi-

vistävyyttä on vaikea löytää. Esimerkiksi kiertävien kotiteollisuuskoulujen ohjelmissa oli käytännön työn lisäksi vain ammattipiirustusta ja -laskentaa. Opetus niin kotiteollisuuskouluissa kuin opettajanvalmistuksessa keskittyi käytännön työskentelyyn ja taidon oppimiseen. Kotiteollisuudessa opettajankoulutus oli pitkään ainoa mahdollisuus opintojen jatkamiseen. Se oli yleensä myös ainoa melko varma työllistymiskeino, vaikka paljon puhuttiinkin ansiokotiteollisuuden merkityksestä työllistäjänä. Alueelliset erot olivat Suomessa suuria. Varsinkin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä monessa kiertävässä koulussa toimi opettajana paikallinen taitaja, joka oli hankkinut niukan pedagogisen oppinsa kotiteollisuus-

opettajien kesäkursseilla luento-opetuksena. Oppilasohjelmakin oli kirjava. Esimerkiksi ammattilaskennon opettelu oli Lapin syrjäkylillä 1920-luvulla aloitettava numeroiden opettelusta. Kirjaimetkaan eivät aina olleet juuri paremmin hallussa.⁷⁹

Kotiteollisuuskoulut erosivat siis ammatiasemaan kasvattavista käsityöläiskouluista siinä, että niiden opetuksesta puuttui yleissivistävä, ammatiasemaan kasvattava aines. Esimerkiksi 1890-luvulla käsityöläiskoulujen tarkastaja oli siirtänyt ainoat kaksi maaseudulla toiminutta käsityöläiskoulua kotiteollisuuskoulujen ryhmään, sillä koulujen opetuksen taso ei pidetty käsityön ammattimaiseen ope-

Loimaan naiskotiteollisuuskoulun (nyk. Loimaan ammatti-instituutti) oppilastöiden keväänäyttely, 1956. Kuva Ammattikasvatustieteiden keskeisen museon kokoelmasta

tukseen riittävänä. Siirron peruste oli ilmeisesti juuri opetuksesta puuttuva yleissivistävä aines, ei niinkään käsityön teknisen tason heikkous. Esimerkiksi Lappeenrannan seudulla kotiteollisuuskoulut olisivat halunneet saada kaupungin käsityöläiskoulusta tiedollista opetusta oman, käytännönläheisen opetuksensa täydennykseksi.⁸⁰

Kotiteollisuusväki piti kansakoulun käsityöopetusta käytännölle vieraana. Vuoden 1908 kotiteollisuuskomitean mukaan kansakouluissa ei käsityöopetuksessa voitu pyrkiä siihen, että yleistä kätevyyttä ja käsityötaitoa olisi nostettu sivuelinkeinon vaatimalle tasolle. Tavoite oli sekä opettajille että oppilaille liian kunnianhi-

moinen. Komitea ei pitänyt kansakouluissa, kansanopistoissa ja aistivilliskouluissa annettavaa käsityöopetusta riittävänä edes omatarvekäsityön tarpeisiin. Kotiteollisuuskouluja koskevissa ehdotuksissa kotiteollisuusalan ammatillisuus sai siis taidon merkityksen.⁸¹

Kotiteollisuus ei kuitenkaan ollut kelvannut jatko-opetuksiksi alan käytännöllisen painotuksen ja opetuksen vähäisen yleissivistyksellisen ja kansalaiskasvatuksellisen osuuden vuoksi. Varsinkin kiertävät kotiteollisuuskoulut olivat olleet kurssi- maisia, yhden asian kouluja. Pienillä paikkakunnilla kiertävät koulut saattoivat joutua jopa lykkäämään aloitustaan odotellessaan jatko-opetuksesta vapautuvia

oppilaita. Käsityöalan koulutuksen teknisten sisältöjen samankaltaisuudesta todisti mm. se, että varsinkin mieskotiteollisuusopettajat saattoivat siirtyä 1950-luvun lopulta lähtien parempien palkkojen toivossa kansalaiskoulujen opettajiksi. Koska kotiteollisuusopettajia valmistui liikaa, heitä toimi myös useiden muiden koulumuotojen käsityöopettajina, tosin muodollisesti epäpätevinä.⁸²

Yleissivistävän aineksen puutteesta huolimatta kotiteollisuuskouluilla voidaan katsoa kuitenkin olleen myös kansalaiskasvatuksellinen puolensa. Jo vuoden 1800-luvun lopulta lähtien kotiteollisuuden kautta oli uskottu voitavan lisätä rahvaan ahkeruutta, jolla puolestaan katsottiin olevan siveyttä ja sivistystä kohottava vaikutus. Paikallisten mallien käyttö korosti perinteen ja talonpoikaisuuden tärkeyttä. Kotiteollisuuskoulujen lukuvuoden päättäjaisissä opettajien puheiden vakioaihe oli kotiteollisuuden ja kansan käsityön merkitys. Kotiteollisuuskoulutus oli osa maalla asuvan ihannekansalaisen kasvattamista. Varsinaisesti kotiteollisuuskoulut eivät kansalaiskasvatuksen osalta kilpailleet aatteellisesti missään vaiheessa esimerkiksi kansakoulun jatko-opetuksen kanssa, koska talonpoikainen kansalaisuus oli keskeinen ihanne molemmissa vielä 1940-luvullakin. Itse asiassa kansakoulu oli hyvä pohja kotiteollisuuskoulujen ja -neuvonnan oppien omaksumiselle. Sekä oppi- että ammatillinen koulutus alkoivat olla maaseudullakin yleistyvä sosiaalisen nousun väylä. Ne jopa edistivät maaltamuuttoa. Kansa-

Tulevia opettajia Valtion mieskotiteollisuusopistossa Lahdessa työskentelemässä vannesahalla, 1953. Kuva Eero Laaksovirta, Käsi- ja taideteollisuusliiton kokoelma, Suomen käsityön museo

koulun ja kotiteollisuusopetuksen pyrkimykset olivat tälle kehitykselle vastakkaisia ja siis keskenään samansuuntaisia.⁸³

Kotiteollisuuskouluihin vaadittava 16 vuoden ikä oli korkeampi kuin ammattikouluissa, joten kotiteollisuusala oli selvästi tarkoitettu hieman vanhemmille oppilaille. Ikä saattoi vaihdella jopa 14-vuotiaasta 50-vuotiaaseen. Ainakin syrjäseutujen kiertävissä kouluissa 20-30 -vuotiaat olivat tavallinen näky. Maaseudulla kiertäviin kouluihin mentiin usein iästä riippumatta silloin, kun koulu saatiin omaan kylään. Kiertävät kotiteollisuus- ja maamieskoulut toivat opetuksen kyliin vielä sodan jälkeisenä ajanakin. Maaseudulla työnteosta oli mahdoton irrottautua pitkäaikaiseen koulutukseen ja toisella paikkakunnalla opiskeleminen oli monelle taloudellisesti raskasta, joten koulujen kiertävyydellä oli todellista merkitystä. Maaseudun koulutusta tarkasteltaessa ei pidä unohtaa myöskään varsinaisten koulujen ulkopuolista mittavaa neuvonta- ja kurssitoimintaa.⁸⁴

Kotiteollisuus ja käsityö olivat 1900-luvun alkupuolella tärkeitä ideologisessa mielessä. Kansallisusaate oli hakenut suomalaisuuden erityisyyttä juuri kansantaiteesta, jolla Suomessa tarkoitettiin lähinnä kansan käsityötä. Esimerkiksi Veera Vallinheimo on pitänyt Fredika Wetterhoffin luoman koulutuksen tärkeimpänä ansiona kansanperinteen säilyttämistä ja kehittämistä. Koska perinne ei elänyt enää kansan keskuudessa, sitä piti opettaa kouluissa. Koulutuksensa kautta kotiteolli-

Ikaalisten kurssien kurssitalon tyytyväinen isäntä valokuvattuna valmistamansa kaapin vierellä marraskuussa 1930. Kuva Ammattikasvatushallituksen kokoelma, Suomen käsityön museo

suusopettajat omaksuivat talonpoikaisen suomalaisuuden ihanteen ja kansanperinteen aatteellisen palon. Kotiteollisuuden opetussuunnitelmien ohjeistuksissa korostettiin kansanomaisia työtapoja ja paikallisten mallien sekä tekniikoiden käyttöä. Kotiteollisuus tarkoitti siis myös maaseudun ruohonjuuritason suomalaistamista. Katri Laine perustelee kotiteollisuustoimintaa vuonna 1969 kirjoitetussa historiikissaan sillä, että maalauskodit olivat Suomelle ominaisen kansankulttuurin varmimpia säilyttäjiä ja että perinnäinen kansankulttuuri muodosti Suomen maalaisväestön kestävimmän voiman. Paula Tuomikoski-Leskelä rinnastaa

1970-luvun kirjoituksessaan kotiteollisuuden senhetkisen kulttuuripoliittisen merkityksen koko kansankulttuurin entiseen merkitykseen. Timo Laineen mukaan kotiteollisuuden ideologinen merkitys korosti sen taloudellisen merkityksen heiketessä.⁸⁵

Perinteen merkitys oli kotiteollisuudessa erilainen sen harjoittajan sukupuolen, alan ja käytetyn tekniikan mukaan. Esimerkiksi ompelu tuli kotiteollisuuskoulujen ohjelmaan vasta vähitellen. Se liittyi läheisesti ns. kodinhoidollisiin käsitöihin ja kuului siis perheenäidin perustaitoihin tähtäävien kotitalouskoulujen ja

Etelä-Pohjanmaan kotiteollisuusyhdistyksen ylläpitämän mieskotiteollisuuskoulun päättäjäisnäyttely kesällä 1912 Jalasjärvellä, jossa esillä oli mm. mehiläispesä, höyläpenkkejä, silppureita, ajokaluja ja kärrynpyöriä. Kuva Antti Tapola, Ammatikasvatushallituksen kokoelma, Suomen käsityön museo

kotitalousneuvonnan piiriin. Ompelun opetus oli melko samanlaista sekä maalla että kaupungissa. Kudonta sen sijaan kuului maalaisemännän taitoihin. Se oli naisten kansanperinteen kuningaslaji, jota ei kuka tahansa osannutkaan. Kudonnan oppikirjoissa korostetaan, miten tärkeää on sisustaa vaatimattomakin maalaistuvat sananmukaisesti ”kotikutoisesti” eikä ostokankailla.⁸⁶ Kuvaavaa on, että sisustustekstiilit levisivät esimerkiksi Pohjois-Karjalaan vasta kotiteollisuuskoulujen mukana. Miesten kotiteollisuuskouluissa taas olisi haluttu opettaa teknisempiä ja ajanmukaisempia taitoja kuten maatalouden koneiden ja ajokalujen tekemistä. Miesten opetuksessa perinteen säilyttämistä oli itse käsillä tekeminen, ei niin-

kään se, mitä tehtiin. Opetuksen järjestäjien jatkuva valituksen aihe oli oppilaiden halu tehdä tarvekalujen sijaan liian hienoja töitä kuten kruusattuja huonekaluja ja koriste-esineitä.⁸⁷

Oppilaat eivät kotiteollisuuskouluihin hakeutuessaan välttämättä ajatelleet hankkivansa ensisijaisesti ammattia, vaan he halusivat hyödyntää koulutuksen muutten. Kotiteollisuuskoulu tarjosi oppilaille tilaisuuden valmistaa kodissa tarpeellisia tekstiilejä ja huonekaluja. Kouluista oli oppilaille käytännöllistä ja taloudellista hyötyä. Etenkään naisten huolenaiheena maaseudulla ei niinkään ollut ammatinvalinta vaan tarve valmentautua emännyyteen ja äitiyteen. Kotiteollisuus-

koulut tarjosivat taitoja, joita kotona ei välttämättä opittu. Kouluilla oli käytössä tilat ja välineet, joita saattoivat hyödyntää myös muut kyläläiset. Kotiteollisuuskoulutuksen suuresta, ei-ammattillisesta merkityksestä ja opetuksen kysynnästä oli todistuksena myös kotiteollisuusyhdistysten neuvonta-asemien määrän voimakas kasvu siinä vaiheessa, kun kotiteollisuuskoulut suuntautuivat ammatilliseen opetukseen.⁸⁸

Miesten ja naisten kotiteollisuuskoulujen välillä oli selkeä ero, mikä näkyi vuoteen 1962 asti myös koulujen nimissä. Naisten koulutus suuntautui kodin käsitöihin ja miesten enemmän ammatilliseen suuntaan. Ansiokotiteollisuuden edistämisen tärkeyttä koskevista puheista huolimatta kotiteollisuusopetus suuntautui omatarvekotiteollisuuteen. Valtaosa kotiteollisuuskouluista koulutti edelleen naisia. Mieskotiteollisuuskoulut kärsivät ajoittain jopa oppilaspulasta. Miehet suuntautuivat kotiteollisuutta varmemmille ja paremmin palkatuille aloille.⁸⁹

Ansiokotiteollisuutta taloushistoriallisesta näkökulmasta tutkineen Pentti Virran kosken arvion mukaan kotiteollisuusopetuksen vaikutus ansiokotiteollisuuteen lieinee ollut vähäinen. Asiaa on vaikea tutkia. Käsityön taloudellisen merkityksen arvioinnissa ongelmana on käsityöalan kuuluminen suureksi osaksi ns. harmaan talouden alueelle, jolloin alan tilastointi on vaikeaa, ellei mahdotonta. Esimerkiksi erilaisiin kyselyihin ja kartoituksiin eivät monet maaseudun käsityöntekijät liene

vastanneet pelätessään verottajaa, jota kiinnosti liikevaihtovero. Maaseudun elämänmuotoon on kuulunut pitkään vastavuoroinen naapuriapu ja ns. työnvaihtojärjestelmä, jossa naapureita on autettu siinä, missä on osattu. Naiset hankkivat pienimuotoisesti lisäansioita kättensä töillä vailla yrittäjästatusta, kaikkien virallisten järjestelmien ulkopuolella.⁹⁰

Virrankoski ei kuitenkaan kiellä, etteikö kotiteollisuudella olisi ollut taloudellista merkitystä muutenkin kuin ansiokotiteollisuutena. Varsinkin kriisikausina eli molempien sotien aikana, 1930-luvun lama-aikoina ja sodan jälkeisenä jälleensuonkaudena käsityön mahdollistama oma-avaruus on ollut tarpeen, koska tuonin katkeaminen, materiaali-pula tai köyhyys pakottivat tekemään vanhasta uutta ja tuottamaan itse myös raaka-aineita. Suomen pientilavaltainen maatalous hidasti talonpoikaisuuden muutosta tuotajuudeksi. Tilakoon pienetessä ja ulkopuolisen työvoiman käytön vähetessä myös naisten monipuolinen työpanos tuli yhä tärkeämmäksi.⁹¹

Tulkintani mukaan maaseudun käsityön ja siihen liittyen kotiteollisuusopetuksen merkitys olikin luonteeltaan ammatillista jo siinä vaiheessa, jolloin maataloushallitus hallinnoi kotiteollisuus-alaa. Pidän pientilan isännöityä tai emännöityä sekatalouteen perustuvana ammatillisuutena, jossa tulot koostuivat monista lähteistä. Kyseessä oli siis ammattikuntaiseen käsityöläisyrittäjyyteen verrattava kokonaisvaltainen elämäntapa. Emännän am-

mattitaitoon kuului pystyä hankkimaan tuloja ja välttämään menoja. Näkemykseni mukaan maaseudun ns. omatarvekotiteollisuutta ei voi pitää vain kodin puuhasteluna, joka olisi ansiokotiteollisuuden ja käsityöläisammattilaisuuden vastakohta. Omatarvekotiteollisuus oli merkityksellinen taloudellinen, ammatillista osaamista vaativa maaseudun elämänmuodon osa-alue. Siihen, ettei maaseudun omatarvekotiteollisuuden opetusta ole pidetty ammatillisena, lienee ollut syynä sekä eri hallinnonalojen erilainen tapa määrittellä ammatillisuus että erilainen näkemys siitä, millainen on tavoiteltava työn, tuotannon ja kulutuksen välinen suhde suomalaisessa yhteiskunnassa.⁹²

Kotiteollisuuskouluista koti- ja taideteollisuuden kautta käsi- ja taide-teollisuusoppilaitoksiksi

Monen muun oppialan tavoin kotiteollisuuskoulut liitettiin yhtenäisen ammatillisen koulutuksen osaksi Suomessa vuonna 1968, jolloin ammattikasvatushallitus siirtyi kauppa- ja teollisuusministeriöstä opetusministeriön alaisuuteen. Muutos ei tapahtunut ilman kitkaa. Kuten aiemmin on jo tullut esille, oli ammatillisen opetuksen käsite muotoutunut ammattikuntaperinteisen käsityön ja teollisuuden piirissä. Uuden viraston alaisuuteen kuului opetusta kaupallisesta alasta sosiaali- ja

Säkkijärven kutoma- ja käsityökoulun nuoret oppilaat opettajansa kanssa, 1910-luku. Kuva Ammattikasvatushallituksen kokoelma, Suomen käsityön museo

terveysalaan. Silti myös uudessa tilanteessa teollisuuden ammattikasvatusväki määritteli pitkälti sen, mitä ymmärrettiin ammatilla ja sen, millaista ammatillisen koulutuksen Suomessa tuli jatkossa olla.⁹³

Monille ammatillisille aloille hallinnon siirto oman elinkeinoalan ministeriöstä ammattikasvatushallitukseen oli helpotus. Samalla kun koulutus sai ammattikasvatushallituksessa aiempaa enemmän painoarvoa, se pääsi kokonaisvaltaisen koulutuslainsäädännön ja kehittämistyön piiriin. Monien koulujen taloudellinen tilanne helpottui, koska kunnat saattoivat lukea ammattikoulupaikkojen ylläpitovelvoitteeseensa myös muut kuin tavalliset ammattikoulut. Kotiteollisuusväki oli

pääpiirteissään tyytyväinen alan siirtymiseen pois maatalousministeriön alaisuudesta. Tosin ammattikasvatushallituksessa kotiteollisuusopetuksella oli enää pelkkä ammattiopetusosaston alainen toimisto, kun maataloushallituksessa sillä oli ollut kokonainen oma osasto. Kotiteollisuusalan ihmiset kuitenkin kokivat, että ammattiopetusosastolla heidän alaansa suhtauduttiin kielteisesti, sillä siellä tunnuttiin ihannoitavan ”pelkkää kaikkivoipaa tekniikkaa”.⁹⁴

Kotiteollisuusalan koulutus pysyi Suomessa ongelmallisena koko 1960- ja 1970-luvun. Kotiteollisuuskouluja ei vielä tuossa vaiheessa hyväksytty ammattikoululainsäädännön piiriin, mistä seurasi, etteivät kunnat voineet laskea niitä hy-

väkseen täyttäessään ammattioppilaitosten ylläpitovelvoitetta. Ongelmaksi osoittautui myös kotiteollisuusopettajien koulutus, sillä heitä valmistui yli alan oman tarpeen. Koska jokainen koulumuoto määritteli opettajiensa pätevyyden erikseen, kotiteollisuusopettajan koulutus kelpasi vain kotiteollisuusalan oppilaitoksissa. Siksi kotiteollisuusopettajia toimi muodollisesti epäpätevinä jopa alan alansa nimellispalkkaa pienemmällä korvauksella mm. kansa-, kansalais- ja oppikouluissa, kansalais- ja kansanopistoissa sekä yleisissä ammattikouluissa. Varsinkin kansalaiskoulut vetivät kotiteollisuusalan opettajia. Kansalaiskoulun opettajiksi kotiteollisuusopettajat pätevoitettiin vuoden pätevoitymisjakson turvin.⁹⁵

1950-luvulla kotiteollisuuskoulut tarvitsivat kipeästi uusia tiloja. Loimaan mieskotiteollisuuskoulussa tilanpuute oli ilmeinen. Oikealla luokahuoneen työpöydät ja liitutaulu ja vasemmalla liesi sekä kerrossängyt. Kuva Käsi- ja taideteollisuusliiton kokoelma, Suomen käsityön museo

1960- ja 1970-luvuilla kaupunkimainen elämänmuoto ja teollinen tuotanto alkoivat olla hallitsevia. Tähän piti myös koulutuksen vastata. Jo 1960-luvulla koulutussuunnittelun ääneen lausumaton tavoite oli, että koulutuksen tuli koskea koko ikäluokkaa ja tarjota oppivelvollisuuskoulun jälkeen kaikille asuinpaikasta riippumatta opiskelupaikka ammatillisessa tai yleissivistävässä koulutuksessa. 1970-luvulla tavoitteesta tuli virallinen. Ammattikoulutusta tarkasteltiin nyt kokonaisuutena suunnitelmatalouden hengessä. Koulutettujen määrän tuli olla suhteessa tarjolla oleviin työpaikkoihin ja elinkeinoelämän tarpeisiin. Samalla kaikki tiukan ammatillisen määrittelyn ulkopuolelle jäävä koulutus pyrittiin karsimaan pois. Siksi kotiteollisuusalan koulutukselle jouduttiin etsimään uusia, ammatillisem-

pia tulkintoja ja sisältöjä. Maatalouden piirissä aiemmin hyväksytyt ammatillinen monialaisuus, joka oli koskenut nimenomaan maaseudun käsityötä, hiipui Maatalous-Suomen projektin mukana. Vanha omatarvekäsityöhön tähtäävä kotiteollisuuskoulujen opetus ei enää kelvannut ammatilliseksi.⁹⁶

Kotiteollisuusalan väelle muutos oli raskas. Uhka kotiteollisuusalan oppilaitosten lakkauttamisesta aiheutti suurta huolta. Huolissaan oltiin myös ammattikouluväen kaavailuista muuttava kotiteollisuuskoulut ammattioppilaitoksiksi. Mm. vaate- ja taideteollisuus toivoi kotiteollisuuskoulutuksen radikaalia muokkaamista siten, että se vastaisi vaatetusalan koulutustarpeeseen. Sikäläkin tilanne kotiteollisuuden sisällä oli hankala, että jos koulut lähtivät kehittämään toimintaansa ja tilojaan, ne muuttuivat yleisiksi ammattioppilaitoksiksi, mikä joidenkin kotiteollisuusihmisten mielestä tarkoitti, että koulut ”kaapat- tiin”.⁹⁷

Yhtenäisen hallinnon alle jouduttuaan maaseututaustaiset kotiteollisuusalan ja kaupunki- ja teollisuuspaikkakuntien ammatilliset koulut joutuivat kilpailemaan keskenään lupaavan tuntuisista aloista. Kotiteollisuuskoulujen väki oli pyrkinyt vastaamaan yhteiskunnan muutokseen 1950- ja 1960-luvuilta alkaen kehittämällä kouluista monipuolisia maaseudun ammattioppilaitoksia, joissa opetettiin mm. koneenkorjausta ja talonrakennusta. Samaan aikaan myös ammattikouluihin oli tullut uusia aloja. Esimerkiksi turkisala-

Kiteen ammatillisessa koulutuskeskuksessa keväällä 1964 järjestetyllä pienmoottoriasentajakursilla opiskeltiin kolme kuukautta korjaamaan erilaisia maaseudun pienmoottoreita kuten mopedeita, venemoottoreita ja lypsykoneita. Kursin tarkoituksena oli kouluttaa korjausalan ammattilaisia, joista maaseudulla oli 1960-luvulla puutetta. Kuva Tarmo Vesa, Käsi- ja taideteollisuusliiton kokoelma, Suomen käsityön museo

aiheutti jatkuvasti kiistoja, koska sen opetus haluttiin keskittää kokonaan yleisiin ammattikouluihin. Kiistan ratkaisuksi ehdotettiin jostain syystä jopa sitä, että kotiteollisuuskoulut jalostaisivat vain lampaanturkista. Koska teollisuuden puolelta keskustelua käytiin isoveljen oikeudella, kotiteollisuusopetus ja -hallinto joutuivat sopeutumaan ja etsimään oman olemassaolonsa oikeutusta. Taustalla vaikuttivat myös valta- ja puoluepoliittiset tekijät. Rajun yhteiskunnallisen muutoksen aiheuttama kotiteollisuusalan aallonpohja saavutettiin 1960-luvun lopulla.⁹⁸ Uutta potkua kotiteollisuuteen haettiin kä-

si- ja taideteollisuudesta. Pienet ja marginaaliset käsityöalat yhdistettiin suuremmaksi ja voimakkaammaksi kokonaisuudeksi. Kotiteollisuusalan oppilaitosten uudelleenjärjestämiseksi ja neuvontatyön suunnittelemiseksi perustetun ja vuonna 1969 työnsä jättäneen komitean ehdotuksessa alaa alettiin kutsua käsiteollisuudeksi. Vaikka kotiteollisuuden käsite oli vanhentunut, ei alan merkitys siinä ollut kadonnut. Samoilla linjoilla oli myös vuonna 1973 perustettu taideteollisuuden tuotesuunnittelun koulutustoimikunta. Se suhteutti ehdotuksensa yleisiin koulutuspoliittisiin ta-

Pohjois-Savon ammattioppilaitoksen maatalouskonekorjaamon ensimmäinen luokka vuonna 1960. Kuva E. O. Korhonen, Kuopion kulttuurihistoriallinen museo

voitteisiin haluten alan opetukseen lisää tuotesuunnitteluun liittyviä aineita. Uuden koulutuksen tuli antaa niin vankka ammatillinen pätevyys, että se mahdollistaisi sijoittumisen ammattiin. Koulutuksen tuli silti olla myös niin laaja-alaista, että työntekijä sopeutuisi mahdollisiin tuotantorakenteen muutoksiin. Toimikunnan ehdotukset jäivät odottamaan lähes tyvää koulunuudistusta.⁹⁹

Ammattikasvatushallituksessa kotiteollisuuden alasta vastaava toimisto joutui suuren työtaakan alle. Toimiston alaisuuteen tuli lisää oppilaitoksia, kun kotiteollisuuden määritelmä laajeni käsi- ja taideteollisuuden puolelle. Entisen kotiteollisuuden muuttuessa koulujen nimissä käsi- ja taideteollisuudeksi piti moni ko-

titeollisuuden vanha konkari sanaa taidealalle vieraana. Myös kotitarvetiteollisuuteen tähtäävän opetuksen hylkääminen ja koulutuksen suuntautuminen ammatillisuuteen tuntui monista vieraalta. Uudessa tilanteessa ammatillisuuteen ja yrittäjähenkisyyteen pyrkivät voimat saivat jälleen vastakaikua näkemyksilleen. Vanha kotiteollisuuskoulutus oli saamassa uuden suunnan.¹⁰⁰

Käsityön ammatillisen koulutuksen asema keskiasteen uudistuksessa

Suomalaisen ammattikoulutuksen kehittämistyö kiteytyi 1970-luvulta lähtien noin kolme vuosikymmentä kestäneeksi keskiasteen uudistukseksi. Kattavaan uu-

distukseen oli monia syitä. Koska ammatillisen koulutuksen opintolinjat olivat kehittyneet aloittain toisistaan erillisinä, tuotti eri koulutusalojen opetussuunnitelmien, tutkintojen nimien ja sisältöjen suuri hajanaisuus ongelmia. Ammattiopetuksen alakohtaisuutta pidettiin vanhanaikaisena. Ammatillisen koulutuksen aloituspaikkojen täyttämässä ilmeni vaikeuksia, vaikka hakijoita oli kaikkii aloituspaikkoihin nähden kolmikertainen määrä. Ammatillisen koulutuksen muutospainetta lisäsi koko maata koskenut, vuosina 1972–1977 toteutettu siirtyminen peruskoulujärjestelmään. Peruskoulu oli yhtenäiskoulu, joka tarjosi koko ikäluokalle sukupuolesta tai asuinpaikasta riippumatta samanlaisen peruskoulutuksen. Peruskoulun myötä ammatillisen koulutuksen lähtötasot vähenivät kolmesta kahteen.¹⁰¹

Tärkeä kimmoke keskiasteen uudistukseen oli tarve ratkaista käytännössä ammatillisen ja yleissivistävän koulutuksen suhteen ongelmat. 1950-luvulta lähtien ylioppilaiden määrän nopea kasvu oli heikentänyt ammatillisen koulutusväylän valinneiden jatkokoulutusmahdollisuuksia. Ylioppilaille ei riittänyt opiskelupaikkoja korkeakouluissa, joten heidän pelättiin täyttävän ammatilliset opiskelupaikat niin opisto- kuin kouluasteellakin. Ammatillista koulutusväylää ei alunperin oltu suunniteltu ammatissa etenemistä varten siten, että eri tasoja olisi voinut suorittaa peräkkäin. Rinnakkaiskoulujärjestelmään kuuluneet ammatilliset koulutusasteet olivat syntyneet aikoinaan eri yhteiskunta-

luokkia varten. Kouluasteelta toiselle siirtävä oppilas joutui käytännössä kertamaan eri asteilla samoja oppisisältöjä. Ongelma ei ollut pieni, sillä 1970-luvun puolivälissä ammatillisella opistoasteella aloittaneista yhdellä kolmasosalla oli takanaan jo koulutasoinen tutkinto. Eteneminen kaikilla koulutuksen aloilla ei ollut edes mahdollista, sillä joissain tapauksissa syntyi ns. koulutuksellisia umpiperiä.¹⁰²

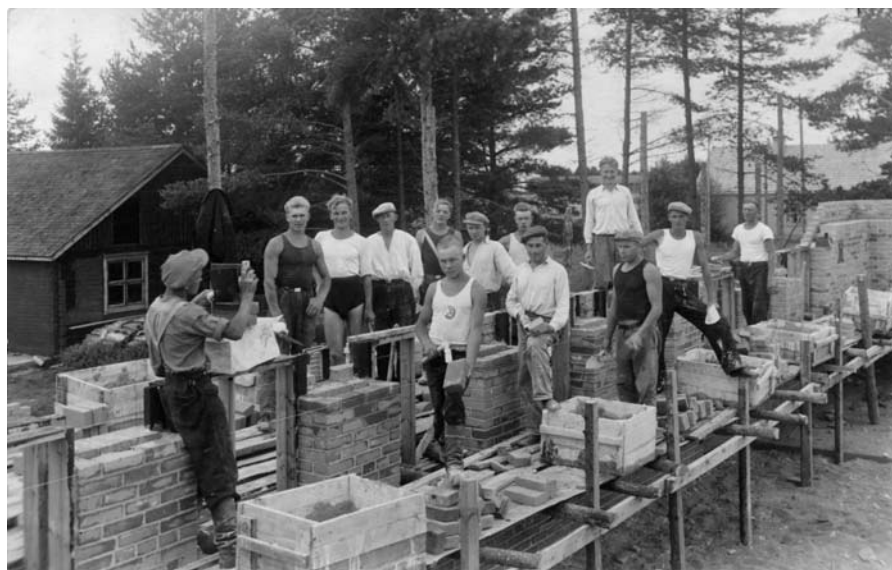
Keskiasteen koulutusta kehitettiin kahden erilaisen rinnakkaisen mallin mukaan. Ensimmäinen vaihtoehto oli moduulimalli, jossa olisi mahdollista yhdistellä tutkintoon osioita sekä ammatillisesta että yleissivistävästä koulusta. Toinen vaihtoehto oli ns. haarautuvien koulutusteiden malli, jossa ei ollut lukiota vaan kaikille yhteinen, yhtä pitkä yleissivistävä koulutus, jonka jälkeen oli mahdollisuus eriytyä alojen sisällä eripituiseen, myös akateemiseen koulutukseen. Kumpaakaan mallia ei toteutettu sellaisenaan. Ammatillista koulutusta kehitettiin edelleen yleissivistävästä erillään lähinnä haarautuvien koulutusteiden mallin mukaisesti. Molemmat mallit esiintyivät koulutuksen kehittämisessä vaihtelevasti aina nuorisostaen uudistukseen 1990-luvulle saakka.¹⁰³

Valtioneuvoston vuonna 1974 tekemän päätöksen mukaisesti kaikki peruskoulupohjaiset ammatilliset opinnot tuli organisoida laaja-alaisiksi peruslinjoiksi, jotka eriytyivät yhteisen perusjakson jälkeen eriasteisiksi erikoistumislinjoiksi. Yleisjaksoon kuuluivat sekä yleissivistävä aines että peruslinjan eriasteisten tutkinto-

jen yhteiset oppiainesisällöt. Uudet peruslinjat muodostettiin yhdistelemällä vanhoja tai perustamalla täysin uusia linjoja. Osa vanhasta koulutuksesta lakkautettiin. Erikoistumislinjoilta valmistuttiin koulutusammattiin, joka vastasi yhtä tai useampaa työelämän ammattia. Koulutusammatti oli yksittäistä työammattia laajempi kokonaisuus, mikä osaltaan kuvasti uuden koulutuksen etäännyttä työelämästä. Kaikki koulutusammatit haluttiin sijoittaa laajempaan peruslinjaan. Tavoitteena oli, että opiskelija valitsee ensin alan, jolle haluaa kouluttautua ja vasta yleisjakson jälkeen päättää tutkinnon asteesta. Menettelyllä haluttiin tehdä lukioista ja ammattikouluista tasaveroisia koulutusväyliä korkeampaan am-

matilliseen opetukseen siirryttäessä. Aiemmin oli suuri osa ammatilliseen, korkeampaan koulutukseen pyrkijöistä ollut lukion käyneitä. Myös ammatilliseen koulutukseen perustettiin erillisiä lukiopohjaisia linjoja.¹⁰⁴

Ammatilliselle puolelle keskiasteen uudistus merkitsi tilanteen selkiintymistä. Koulutukseen saatiin peruslinjat, määritellyt koulutusajat ja opintojen porrastus. Nopeasti muuttuvassa työllisyystilanteessa järjestelmän yksinkertaistaminen helpotti nuorten valintoja ja lisäsi liikkuvuutta. Uudistuksen suunnittelu vaati useita komiteoita ja toimikuntia, joiden työ tuotti huikean määrän tekstiä. Mittavin osa työstä oli uusia opetus suunnitel-

Kalajoen mieskotiteollisuuskoulun oppilaat (nyk. Kalajoki-instituutti, Artema) kesällä 1939 Kalajoen kunnalliskodin navettarakennuksella. Kuva Ammattikasvatushallituksen kokoelma, Suomen käsityön museo

mia. Esimerkiksi koti-, käsi- ja taideteollisuusaloille sekä teknilliselle alalle perustettiin vuonna 1974 opetussuunnitelmatoimikunnat suunnittelemaan tutkintoja.¹⁰⁵

Noin sata vuotta jatkuneen erillisten koulutusväylien kehittämisen jälkeen koti-, käsi- ja taideteollisuusalojen toimikunnan tärkein tehtävä oli löytää aloille yhteinen pohja ja yhteiset sisällöt. Osa toimikunnan jäsenistä halusi siirtää koko opetusalan ammattikoulun jatkoluokaksi. Ensimmäiseen väliraporttiin mennessä löydettiin näkemys, jonka mukaan aloilla oli

olemassa yhteinen ammattikäytännöllinen traditio ja yhteiset oppisisällöt. Päätettiin, että käsi- ja taideteollisuusosalalle perustettaisiin yksi, kaikille yhteinen peruslinja. Laaja-alaisuutta pidettiin tärkeänä koulutusalaan eheyttävänä tekijänä.¹⁰⁶

Toimikunnan ehdotus sai myönteisen vastaanoton kentältä, vaikkakin se herätti myös pelkoa ja epävarmuutta, sillä muutos oli suuri. Väliraportin pohjalta alan kouluihin laadittiin uudet, väliaikaiset opetussuunnitelmat, joissa opetukseen lisättiin tuotesuunnittelua ja yleissivistäviä aineita sekä kulttuuritiedon osuutta. Toimikunta jatkoi työtään laatien yhteistyös-

sä alan oppilaitosten kanssa yksittäisten koulutusammattien opetussuunnitelmia. Tässä vaiheessa koulutusammatteja oli 22. Myöhemmin joukkoon lisättiin vielä konservointi- sekä turkis- ja kiviala.¹⁰⁷

Koti-, käsi- ja taideteollisuusalojen toimikunnan työ oli valmis vuonna 1977. Ymmärrettävästi kouluissa esiintyi myös muutosvastarintaa. Kuitenkin uudistustyön koettiin tuottaneen riittävän eheän, merkittävän ja itsenäisen kulttuuri-, ammatti- ja koulutussektorin, jolle oli perusteltua varata muihin ammattialoihin verrattavat yhteiskunnan resurssit. Käsi- ja taideteollisuusala toi monipuolisuutta ammatilliseen koulutukseen. Alalla koulutettiin kulttuurialan työntekijöitä, joiden tehtävänä oli tuottaa ja vaalia esineellistä ja kulttuuriympäristöä. Samaan aikaan nuorten kiinnostus alan koulutukseen kasvoi. Uusien opettavien aineiden myötä alan opettajien tarve lisääntyi ja palkkaus nousi miltei ammattikoulujen opettajien tasolle. Vuonna 1981 opetusministeriössä koti- ja taideteollisuusopetuksen toimisto sekä ammattikurssi- ja oppisopimustoimisto siirrettiin uuteen, vasta perustettuun liike- ja erikoisopetuksen osastoon.¹⁰⁸

Varsinaisesti käsi- ja taideteollisuuskoulut siirtyivät uusittuun peruslinjajärjestelmään vuonna 1985. Kentällä peruslinjat otettiin hyvin vastaan. Käytännössä ajatus eri asteisten tutkintojen yhteisestä yleisjaksosta ei toiminut, sillä osa opiskelijoista halusi hakea suoraan tavoittelemansa tasoiseen tutkintoon. Alan yleis-

50-luvun muotia Mikkelin naiskotiteollisuuskoulun (nyk. Mikkelin ammattiopisto) kevätnäytöksessä vuonna 1959. Kuva Käsi- ja taideteollisuusliiton kokoelma, Suomen käsityön museo

linjalle pääsy ei vielä taannut pääsyä halutulle tai halutuntasoiselle erikoistumislinjalle. Opiskelijoille tutkinnon taso oli usein tärkeämpi kriteeri kuin ala sinänsä. Myös käsi- ja taideteollisuusalan yhteinen yleisjakso tuotti ongelmia. Varsinkin monet puu- ja metallialoille halunneet pojat olivat jo kouluun tullessaan varmoja valinnastaan, joten heille yleisjakson ompelu- ja kudonta tuntuivat turhilta ja vierailta. Tytöille tilanne ei ollut yhtä hankalaa, sillä heitä oli jo pitkään toiminut perinteisillä poikien aloilla.¹⁰⁹

Keskiasteen uudistuksen tuomia suuria muutoksia oli ns. yleissivistävien aineiden määrän lisäys, jolla pyrittiin ammatikoulun käyneiden jatko-opiskelumahdollisuuksien parantamiseen. Työelämän muutoksen myötä yksittäisiä ammattitaitoja tärkeämpänä pidettiin oppimiskykä ja joustavuutta. Opiskelijalle tuli taata valmiudet vaihtaa tarvittaessa ammattia työelämän muutosten niin vaatiessa. Yleisaineita kuitenkin myös kritisoitiin. Käsi- ja taideteollisuusosalalla jotkut ihmettelivät ei-ammattillisten aineiden lisääntyessä, missä välissä käsi- ja taideteollisuusalan opiskelijat ehtisivät oppia varsinaiset kädentaidot.¹¹⁰

Keskiasteen koulutuksen uudistuksen laajuus teki muutoksesta hitaan. Myös uudistustyön hyödyntämisaika jäi melko lyhyeksi, sillä edessä hämmötti jo uusi nuorisasteen ja ammattikorkeakoulujen opetuksen uudistus. Keskiasteen uudistuksen myönteisin anti lienee ollut, että se teki ammattikasvatuskentän aiempaa

Osa vuoden 1977 koti-, käsi- ja taideteollisuusalan opetussuunnitelmatoimikunnan mietintöjen sadosta. Kuva Ville Raatikainen, Suomen käsityön museo

myönteisemmäksi kehittämistyölle. Joidenkin mielestä muutostahti oli kuitenkin liian kiivasta.¹¹¹

Käsityön ammattikoulutus EU-Suomessa

Sekä ammattikasvatushallitus että kouluhallitus lakkautettiin vuonna 1991. Tilalle perustettiin opetusministeriön alaisuuteen opetushallitus. Muutoksessa kuvastui ammattikasvatuksen entistä tiiviimpi asema yhtenäisen koulutusjärjestelmän osana. Opetushallituksen alaisuudessa käsi- ja taideteollisuusala kuului kulttuuri-alaan yhdessä musiikin, teatterin, tanssin sekä kuvataiteen ja viestinnän kanssa. Kulttuuri on siis edelleen sitä keskeistä käsi- ja taideteollisuusalan sisältöä, jonka katsotaan erottavan sen ammattikoulujen käsityömäisistä opetussisällöistä.¹¹²

Mittavuudestaan huolimatta keskiasteen uudistus ei ollut ratkaissut ammatillisen

koulutuksen ja lukioiden rinnakkaisuuden ja osittaisen päällekkäisyyden ongelmia. Lisääntyvä tietotyö mursi työelämän perinteisiä alajakoja ja tehtävärakenteita. Työelämässä alettiin tarvita ihmisiä, joilla olisi sekä käytännöllisiä että teoreettisia taitoja. Ammatillista ja yleissivistävää osuutta ei enää voitu tarkastella toisilleen vastakkaisina koulutuspainotuksina vaan saman koulutusprosessin toisiaan täydentävinä osina. Ongelmaan haettiin ratkaisua ammattikorkeakoulun ja nuorisasteen koulutuskokeiluista. Ammattikorkeakoulujen määrää haluttiin lisätä, koska yleinen koulutusaste oli noussut ja ylioppilaita valmistui aiempaa enemmän. Korkea-asteen koulutuksen kysynnän kasvuun ei voitu vastata vain puhtaasti akateemista koulutusta lisäämällä. Osataan ammattikorkeakoulut vastasivat myös ammatillisen opistoasteen kehittämistarpeisiin. Uudet ammattikorkeakoulut rakennettiin jo olemassa olevan ammatillisen opistojärjestelmän pohjalle. Ammattikorkeakoulujen tavoitteena oli kouluttaa yleissivistyneitä erikoisosaajia. Kouluja koskenut kokeilulaki säädettiin vuonna 1991 ja koulut vakinaistava laki vuonna 1995.¹¹³

Samanaikaisesti aloitettiin myös nuorisasteen koulutuskokeilut. Niissä ei puututtu itse koulumuotoihin, vaan kokeilujen kautta tehtiin mahdolliseksi jo keskiasasteen uudistuksen aikaisessa moduulimallissa esitetty oppisisältöjen yhdistely lukion ja ammattioppilaitoksen välillä. Uudistusten odotettiin poistavan vastakkainasettelu koulu- ja työssäoppimisen,

Istvan Vidakin työpaja huopasymposiumissa Keski-Suomen käsi- ja taideteollisuusoppilaitoksessa Petäjävedellä vuonna 1999. Kuopion Muotoiluakatemia kuvakokoelmat

ammattillisen ja yleissivistävän, tieteellisen ja ammatillisen väliltä. Esimerkiksi Keski-Suomen käsi- ja taideteollisuusoppilaitoksessa Petäjävedellä tuli mahdolliseksi suorittaa yhtä aikaa artesaanin ja ylioppilastutkinto yhteistyössä paikallisen lukion kanssa. Keskiasteen oppilaitokset tarjosivat myös toistensa oppilaille valinnaisia kursseja. Koko maan mitakaavassa koulutusmuotojen ja koulujen välisiä yhdistelymahdollisuuksia ei käytetty hyväksi niin laajasti kuin alunperin oli suunniteltu. Oppilaiden ja opettajien on ollut vaikea irtautua vanhoista rakenteista ja oppilaitosrajoista.¹¹⁴

Ammattikoulutuksen työelämäyhteyden tulisi olla uskottavaa ja toimivaa. Usein koulutuksen kysyntä eli koulutuspaine ja työmarkkinakysyntä eli koulutusmuoto eivät kohtaa toisiaan. Tietyt muotialat vetävät enemmän väkeä kuin mitä ala pystyy työllistämään. Koulutuskilpailun kiristytessä koulut etsivät kilpailuetua erikoistumisesta. Usein on valitettavasti helpompaa tarjota nuorille kysytyjä koulutusaloja kuin karsia koulutusta sen mukaan, mikä on todellinen työmarkkinakysyntä.¹¹⁵ Käsi- ja taideteollisuusalan koulutuksen työelämävastaavuuden arviointi on sikäli vaikeaa, ettei alalla ole ollut eikä ole tällä hetkelläkään selkeää työelämän kenttää, jonka kanssa tehdä yhteistyötä.

Ainoa yksiselitteinen työllistymismahdollisuus on yrittäjyys. Käsi- ja taideteollisuusala on hakenut alan ammattilaisuuden mallia yli sadan vuoden takaisesta ammattikuntaisesta käsityöläisyydestä. Tällöin kuitenkin unohdetaan, että ammattikuntaisen käsityöläisyyden perusideana oli vuosia kestänyt, vaihteittainen oppilaskasvatus. Sen mukaan mestariksi ja itsenäiseksi yrittäjäksi pääsi vasta, kun oppilas oli vuosia ollut mestarin palveluksessa ja osoittanut valmiutensa niin ammattilaisena kuin kansalaisenakin. Kuitenkin ammatillisen koulutuksen muuttuessa yhä yleissivistävämmäksi ja ammatillisesti epäspesifimmäksi on käsi- ja taideteollisuusosalalla alettu odottaa opiskelijoiden puolen vuoden työharjoittelulta elinikäisen työssäoppimisen tuloksia. Yllätyksenä tuskin kuitenkaan tulee, että harva vastavalmistunut on yrittäjyyteen valmis käsityöammattilainen. Toisaalta alan työllistävyyttä ei käsitykseni mukaan ole myöskään syytä tarkastella vain akselilla käsityöyrittäjä tai työtön. Uudenlaiset kulttuurialan työtehtävät tulisivatkin nähdä osana käsi- ja taideteollisuusalan työelämää.¹¹⁶

Tällä hetkellä käsityöalan koulutuksen ongelmat kärjistyvät ennen muuta joissain perinteisimmissä käsityöammateissa. Niistä uhkaa tulla ns. katoavia käsityöammatteja siksi, ettei toimivaa koulutusta ole saatavilla, vaikka kysyntää ammatteihin olisikin. Vaikeutena on, että tarvetta olisi vain muutamalle huippuosaajalle, ei kokonaiselle koulutuslinjalle. Tällöin paras koulutusvaihtoehto olisi työssäop-

piminen, jossa ammattitaito siirtyy vanhalta mestarilta koulutettavalle. Monissa ammateissa ne harvat mestarit, joita vielä on, olisivat halukkaita siirtämään ammattinsa perinteet ja tietotaidon eteenpäin, mutta tämä on taloudellisesti heille mahdotonta. Koulusta juuri vastavalmistuneet eivät vielä ammatillisesti pysty korkeatasoiseen ja tuottavaan työhön ja oppilaan ohjaaminen vie liiaksi yrittäjän omaa työaika. Käsiyöläiset ovatkin anoneet erilaisia tukijärjestelmiä työssäoppimiselle, mutta toistaiseksi toimenpiteet ovat olleet riittämättömiä.¹¹⁷

Nykyään käsiyöalan koulutuksen sisällä eri asteinen koulutus hallinnoidaan eri virastojen alaisuudessa. Ammattikorkeakoulut kuuluvat suoraan opetusministeriön alaisuuteen ja kouluasteesta vastaa opetushallitus. Tällä hetkellä ammattikorkeakoulujen kehitystä ohjaavat virkamiehiä enemmän vahvat paikalliset koulutusyhtymät. Alkuperäinen tarkoitus, jonka mukaan ammattikorkeakouluista olisi kehittynyt väline koko ammatikasvatuksen, ei pelkästään ammatillisen korkea-asteen oman arvostuksen nousuun, näyttää jossain määrin unohtuneen. Käsi- ja taideollisuusalan luonnetta ja tarkoitusta koskevat käsitykset saattavatkin eri koulutusasteilla olla hyvinkin erilaiset. Alan ammattikorkeakoulut suuntautuvat muotoiluun ja pitävät käsiyötä, jopa taideollisuuttakin vanhanaikaisena. Käytännössä esimerkiksi vaatetusalan artesaani joutuu ammattikorkeakouluun tullessaan käymään uudestaan läpi mm. kaavoituksen ja muut perusammattiaineet, sillä lu-

kiosta tulleet aloittavat alan opinnot alkupisteestä. Kuitenkin artesaani saa tutkinostaan korvaavia opintoviikkoja ammatikorkeatutkintoon korkeintaan 30 opintoviikkoa eikä aina sitäkään. Ammattikorkeakoulut ovatkin usein lukiolaisten jatkokoulutuspaikkoja, eivät niinkään etenemismahdollisuus saman alan kouluasteen käyneille. Muuttuvassa tilanteessa käsi- ja taideolliset, toisen asteen oppilaitokset jäävät melko yksin miettiessään sitä, mikä on koulutuksen keskeinen sisältö, mitä koulutusta tarjotaan ja kenelle.¹¹⁸

Käsiyömäisiä sisältöjä opetetaan käsi- ja taideollisuusoppilaitosten lisäksi edelleen myös ns. tavallisten ammattioppi-

laitosten puolella. Jako alkaa käydä osin vanhanaikaiseksi, sillä molempien oppisisällöt lähenevät toisiaan. Tällä hetkellä esimerkiksi ammattikoulujen vaatetusalan koulutus, josta teollinen vaihtotyö on vähentynyt, tähtää melko käsiyö- ja yrittäjämäisiin sisältöihin. Koulutusta ollaan kysynnän heikennyttyä vähentämässä. Sen sijaan käsi- ja taideollisuusalan koulutus, josta valtaosa koskee juuri tekstiili- ja vaatetusalaa, on lisääntynyt. Käsi- ja taideollisuusalan koulutuksen arvioinnissa perätäänkin nyt näiden alojen keskinäistä koordinoitua ja koulutuksen tarjonnan suhteuttamista kysyntään. Oman lisänsä käsiyön ammattialojen kehityslinjauksiin ovat tuoneet käsiyö-

Petäjäveden kotiteollisuuskoulun (nyk. Keski-Suomen käsi- ja taideollisuusoppilaitos) metalliosaston oppilas Juhani Järvinen hiomassa kulmahiomakoneella, 1983. Kuva Seija Heinänen, Suomen käsiyön museo

ammattien ammatilliset näyttötutkinnot, joiden tarkoitus on virallisen tunnustuksen saaminen omalle ammattitaidolle. Koulutusvaihtoehtona näyttötutkinto pyrkii vahvistamaan työssäoppimista. Sen suorittaja voi hankkia osaamisensa työssä tai koulumuodosta riippumatta koulussa. Käsi- ja taideteollisuusalan koulutuksen tuoreessa arvioinnissa on ammattisäältä määritelty käyttäen hyväksi juuri näyttötutkintojen perusteita.¹¹⁹

Koulutuksen perinteiset rajat ylittävä koulutuksen suunnittelu voikin parhaassa tapauksessa olla raikasta ja uutta luovaa. Vaikeita kysymyksiä on kuitenkin useita. Onko käsi- ja taideteollisuusala itsenäisenä koulutusalan itseisarvo? Vastaavatko alan nykyinen opetus, oppilaitosverkos-

to ja opetettavat alueet tämänhetkistä käsitystä siitä, mitä käsi- ja taideteollisuusalan tulisi olla? Pitäisikö alan koulu- ja korkea-astetta kehittää nykyistä enemmän kokonaisuutena ja samaan suuntaan? Vai pitäisikö toisen asteen erillisestä ammatillisesta koulutuksesta jopa kokonaan luopua ja perustaa tilalle monialaisia käytännöllis-teoreettisia ammattikoululukioita, mikä käytännössä tarkoittaisi oppivelvollisuuden nostamista 18 vuoteen?

Yksi vaihtoehto olisi, että toisen asteen koulutus profiloituisi entistä selvemmin tiettyjen ammattitaitojen opettamiseen. Tehtyjen selvitysten mukaan työnantajille on yhdentekevää, minkä koulutuksen työntekijä on käynyt, sillä tärkeintä on ammatillinen osaaminen. Työnantajaa ei

kiinnosta kudonnan artesaani, joka ei osaa kutoa. Huippuosaamista vaativissa käsi-työammateissa ei myöskään yleissivistävällä opetuksella tai yleisillä työelämän valmiuksilla pelkästään pärjää. Käsityön ammatillisessa opetuksessa on siis vielä ratkaistavia kysymyksiä ja kehitettävää. Ehkä ammattikorkeakoulujen kannattaisi ottaa mallia vuonna 2001 valmistuneesta käsi- ja taideteollisuusalan opetuksen arvioinnista ja määritellä sitä kautta omaa paikkaansa käsityön koulutuksen kentässä. Koko alan pitää yhdessä pystyä perustelevaan, että käsityön sekä käsi- ja taideteollisuusalan eri sektoreiden ammatilliselle koulutukselle on olemassa tarve sekä vastaamaan osaltaan siitä, että koulutuksen käyneet valmistuttuaan myös työllistyvät.

Viitteet

- ¹ Heikkinen 2000b, 12; Klemelä 1999, 146-147; Kuusisto 2000, 149; Laine 1969. KTL. SKMA.
- ² Heikkinen 2000a, 94; Klemelä 1999, 146-147; Kuusisto 2000, 149; Laine 19369. KTL. SKMA.
- ³ Klemelä 1999, 146-147.
- ⁴ Heinänen 1998, 10; Klemelä 1999, 148; Kuusisto 2000, 149; Laine 1969. KTL. SKMA; Virrankoski 1963, 472.
- ⁵ Klemelä 1999, 148; Laine 1969. KTL. SKMA; Virrankoski 1963, 435-436.
- ⁶ Klemelä 1999, 149; Kuusisto 2000, 149; Isaksson 1990, 53-61; Virrankoski 1994, 674.
- ⁷ Heinänen 1998, 6, 10.
- ⁸ Klemelä 1999, 148-150; Mäkelä 1996b, 19; Laine 1969, 4-5. KTL. SKMA.
- ⁹ Heikkinen 1995, 275; Klemelä 1999, 150-151; Mäkelä 1996b, 19-20; Virrankoski 1994, 676-677.
- ¹⁰ Heinänen 1998, 10-11, Laine 1969, 6. KTL. SKMA
- ¹¹ Laine 1969, 10. KTL. SKMA; Teräksinen 1923, 245-246.
- ¹² Laine 1969, 10. KTL. SKMA.
- ¹³ Laine 1969, 7-9, 15. KTL. SKMA.
- ¹⁴ Heikkinen 1995, 277-278; Klemelä 1999, 153-154; Laine 1969, 9. KTL. SKMA; Mäkelä 1996c, 46-47, 50.
- ¹⁵ Heikkinen 1995, 276; Klemelä 1999, 153; Mäkelä 1996c, 50; Ks. Lapin Maatalousseuran vuosikirjat.
- ¹⁶ Heikkinen 1995, 275-276; Virrankoski 1994, 675.
- ¹⁷ Klemelä 1999, 240, 257-258, Virrankoski 1994, 687.
- ¹⁸ Klemelä 1999, 258-259; Mäkelä 1996e, 72.
- ¹⁹ Klemelä 1999, 260-261.
- ²⁰ Ammatillinen koulutus maassamme, 7.
- ²¹ Heikkinen 2000b, 14; Heikkinen 2000c, 22.
- ²² Heikkinen 2000c, 20-24; Heino 1984, 184, 190; Mäkelä 1996a, 12-14; Ranta 1978, 173-181.
- ²³ Heikkinen 1995, 345; Vainio-Korhonen 1998, 11, 115-186.
- ²⁴ Isaksson 1990, 47-65; Klemelä 1999, 34.
- ²⁵ Heikkinen 1995, 168-169; Klemelä 1999, 34-35.
- ²⁶ Klemelä 1999, 34-35.
- ²⁷ Heikkinen 2000c, 20-21; Klemelä 1999, 35-37.
- ²⁸ Klemelä 1999, 34-37.
- ²⁹ Heikkinen 2000c, 20; Klemelä 1999, 35-37.
- ³⁰ Heikkinen 2000c, 20; Heikkinen 1995, 159-160; Klemelä 1999, 37, 39.
- ³¹ Klemelä 1999, 38-41.
- ³² Klemelä 1999, 42-43.
- ³³ Heikkinen 1995, 168-169; Klemelä 1999, 42-43.
- ³⁴ Klemelä 1999, 38-41, 49-51.
- ³⁵ Heikkinen 1995, 241-241; Heikkinen 1999a, 26; Itälä 2000, 42, 50; Klemelä 1999, 60-61, 290-292.
- ³⁶ Heikkinen 1995, 242-243, 423-424; Klemelä 1999, 49, 56-58.
- ³⁷ Erityisammattikouluihin laskettiin myös palvelualojen kuten kampaamoalan koulut sekä teollisuuden omat ammattikoulut.
- ³⁸ Heikkinen 1995, 169, 331-332.
- ³⁹ Heikkinen 2000c, 21-22; Heikkinen 1995, 150, 154, 163-171; Klemelä 1999, 49-50, 53.
- ⁴⁰ Itälä 2000, 55; Klemelä 1999, 61-62.
- ⁴¹ Itälä 2000, 55; Klemelä 1999, 63.
- ⁴² Ammatillinen koulutus maassamme, 7, 15-16; Heikkinen ja Kuusisto 2000, 111; Heikkinen ja Kuusisto 1999, 63.
- ⁴³ Heikkinen 2000c, 21.
- ⁴⁴ Itälä 2000, 53-54; Heikkinen ja Kuusisto 2000, 111.
- ⁴⁵ Itälä 2000, 51; Klemelä 1999, 195-196.
- ⁴⁶ Heikkinen 2000c, 21; Heikkinen ja Kuusisto 2000, 112; Klemelä 1999, 293-294.
- ⁴⁷ Heikkinen 1999a, 43; Heikkinen 1999b, 17-22; Heikkinen 1999c, 12-15.
- ⁴⁸ Esim. Heikkinen 1995, 147-148, 185-186; Heikkinen 2000b, 15; Heikkinen 1999c, 11-12.
- ⁴⁹ Heikkinen 1999c, 12; Heikkinen 1999d, 206.
- ⁵⁰ Heikkinen 1995, 156-158.

- ⁵¹ Heikkinen 1995, 160-161; Itälä 2000, 54; Kaila 1995, 44-49.
- ⁵² Heikkinen 1999a, 70-76; Klemelä 1999, 46-47; Laine 1969, 3. KTL. SKMA; Virrankoski 1994, 663-664, 681-682.
- ⁵³ Klemelä 1999, 150-152.
- ⁵⁴ Klemelä 1999, 151; Laine-Juva 1968a; Laine-Juva 1968b; Laine-Juva 1968c.
- ⁵⁵ Mäkelä 1996b, 22; Mäkelä 1996d, 36; Mäkelä 1996c, 48.
- ⁵⁶ Heikkinen 1995, 145, 155, 272; Klemelä 1999, 154, 195; Laine 1969. KTL. SKMA; Mäkelä 1996c, 48.
- ⁵⁷ Mäkelä 1996b, 21-24; Soininen 1998, 26-57.
- ⁵⁸ Heikkinen 1999b, 27; Kotiteollisuuden keskusliitto 1913–1973, 22-23; Haastattelut A876. MTH. SKMA; Laine-Juva 1968a; Laine-Juva 1968b.
- ⁵⁹ Laine 1969, 2, 9-10. KTL. SKMA; Haastattelut A876. MTH. SKMA.
- ⁶⁰ Itälä 2000, 56, 59; Heikkinen ja Kuusisto 2000, 110; Klemelä 1999, 284.
- ⁶¹ Heikkinen 2000a, 99; Heikkinen 1999d, 211; Klemelä 1999, 261, 283-284, 287, 359, 361; Mäkelä 1996e, 72, 80.
- ⁶² Heikkinen 2000a, 99; Heikkinen 1999d, 209-213; Heikkinen 1995, 352; Itälä 2000, 59; Klemelä 1999, 207.
- ⁶³ Heikkinen 1995, 163, 170.
- ⁶⁴ Heikkinen 1999a, 70-76; Klemelä 1999, 146-147; Laine-Juva 1968a; Laine-Juva 1968b; Laine-Juva 1968c.
- ⁶⁵ Heikkinen 1995, 152-153, 161-163, 211, 234.
- ⁶⁶ Heikkinen 1995, 234; Klemelä 1999, 41-45.
- ⁶⁷ Klemelä 1999, 39-40; Heikkinen 1995, 147.
- ⁶⁸ Heikkinen 1995, 145-148.
- ⁶⁹ Heikkinen 1995, 208, 218-219; Jatko-opetusta nimitettiin kansalaiskouluksi vuodesta 1958 lähtien.
- ⁷⁰ Jatko-opetus määräytyi sen mukaan, asuiko oppivelvollinen maalla vai asutuskeskuksissa. Maalaiskansakouluissa jatko-opetukseen tuli osallistua kahden vuoden aikana yhteensä 25 viikkoa ja käydä koulua 4 tuntia viikossa. Isommissa asutuskeskuksissa oppilas osallistui 2-vuotisille kansakoulun jatkoloukille.
- ⁷¹ Heikkinen 1995, 209-211, 223-228; Klemelä 1999, 54-55.
- ⁷² Heikkinen 1995, 242-243; Klemelä 1999, 54-55.
- ⁷³ Heikkinen 1995, 200-204, 229, 239, 242-3; Heikkinen 1999d, 209.
- ⁷⁴ Aurola 1961, 102; Heikkinen 1995, 312, 345-347; Klemelä 1999, 34, 195-196
- ⁷⁵ Heikkinen 1995, 219-222, 346-349; Klemelä 1999, 195-196, Ollila 1993, 293.
- ⁷⁶ Heikkinen 1995, 349; Klemelä 1999, 195-196.
- ⁷⁷ Heikkinen 1999a, 68; Heikkinen 1995, 351; Klemelä 1999, 200.
- ⁷⁸ Itälä 2000, 49, Heikkinen 2000a, 93; Heikkinen 1995, 153-154.
- ⁷⁹ Heikkinen 1995, 276, Lapin Maatalousseuran vuosikirjat; Mäkelä 1996b, 18; Mäkelä 1996d, 41.
- ⁸⁰ Heikkinen 1995, 153-154, 277.
- ⁸¹ Klemelä 1999, 151-152.
- ⁸² Heikkinen 1995, 254; Kotiteollisuuskoulujen vuosikertomukset. AKH. OPHA; Mäkelä 1996e, 72; Haastattelut A680. SKMA.
- ⁸³ Heikkinen 1995, 254, 422-3, Klemelä 1999, 148.
- ⁸⁴ Heikkinen 1999d, 210; Ks. Lapin Maatalousseuran vuosikirjat; Kotiteollisuuskoulujen vuosikertomukset. AKH. OPHA.
- ⁸⁵ Heikkinen 1995, 272; Heinänen 1985, 57-75. SKMA; Laine 1985, 32-33; Mäkelä 1996d, 42-43; Tuomikoski-Leskelä 1979, 1; Vallinheimo 1960, 103; Virrankoski 1994, 678-680.
- ⁸⁶ Esim. Perheentupa, 1934.
- ⁸⁷ Heikkinen 1997, 15; Heikkinen 1997b, 21, 27, 66; Lapin Maatalousseuran vuosikirjat; Virrankoski 1994, 680-681.
- ⁸⁸ Esim. Kotiteollisuuskoulujen vuosikertomukset. AKH. OPHA; Lausala 1983, 5, 15-16; Virrankoski 1994, 681.
- ⁸⁹ Heikkinen 1995, 274; Laine-Juva 1968b; Klemelä 1999, 195.
- ⁹⁰ Heikkinen 1995, 272; Klemelä 1999, 154, 195; Laine 1969. KTL. SKMA; Mäkelä 1996c, 48; Räsänen ja Kirveennummi 2000, 160; Virrankoski 1994, 645-647, 671-674.
- ⁹¹ Heikkinen 1995, 272; Heikkinen 2000a, 93; Klemelä 1999, 258; Mäkelä 1996e, 80; Virrankoski 1994, 677.
- ⁹² Heikkinen 1997; Kotiteollisuusjärjestöjen keskusliiton toimintakertomus 1961–1963, 21. KTL. SKMA; Itälä 2000, 56.

- ⁹³ Heikkinen 1999a, 69; Heikkinen 1999b, 32; Heikkinen ja Kuusisto 2000, 112; Klemelä 1999, 293-294.
- ⁹⁴ Henriksson 1996, 82; Laine-Juva 1968b; Mäkelä 1996e, 72-73; Nuorivaara 1968; Haastattelut A876. MTH. SKMA; Haastattelut A680. SKMA; Väänänen 2000, 271.
- ⁹⁵ Henriksson 1996, 82, 91-92; Martikainen 1996, 112; Mäkelä 1996e, 72-73; Haastattelut A876. MTH. SKMA; Haastattelut A680. SKMA.
- ⁹⁶ Henriksson 1996, 80; Itälä 2000, 61; Tasala 2000, 303-304; Haastattelut A680. SKMA.
- ⁹⁷ Henriksson 1996, 72, 76, 80; Mäkelä 1996e, 94; Haastattelut A680. SKMA.
- ⁹⁸ Henriksson 1996, 80, 87-88; Mäkelä 1996e, 100; Haastattelut A680. SKM. SKMA.
- ⁹⁹ Henriksson 1996, 82-83; Klemelä 1999, 303-304; Lausala 1983, 14.
- ¹⁰⁰ Heikkinen ja Kuusisto 1999, 70-76; Laine-Juva 1968b; Lausala 1983, 39; Nuorivaara 1968; Tasala 2000, 303-304.
- ¹⁰¹ Heikkinen 1999d, 213-214; Honka 2000, 71-73, 82; Itälä 2000, 60; Klemelä 1999, 309-311; Tosin vuoteen 1986 asti myös peruskoulu säilyi käytännössä kolmitasoisena, sillä alimmat tasokurssit suorittanut ei voinut jatkaa opintojaan lukioon tai ammatilliselle opistoasteelle.
- ¹⁰² Honka 2000, 77-78; Klemelä 1999, 309-310.
- ¹⁰³ Itälä 2000, 61-62.
- ¹⁰⁴ Tiilikkala 1999, 123; Honka 2000, 80, 83-84; Klemelä 1999, 331-332.
- ¹⁰⁵ Honka 2000, 71-73, 80-81; Itälä 2000, 60-62.
- ¹⁰⁶ Henriksson 1996, 84-86.
- ¹⁰⁷ Henriksson 1996, 84-86; Kuusisto 2000, 149; Lahden taide- ja käsiteollisuusoppilaitoksen puutyöosaston ja metallityöosaston siirtymävaiheen opetussuunnitelman sisältöä ja siinä tehtäviä tarkistuksia selvitelleen projektiryhmän muistio. Liite. Ammattikasvatusthallitus. 1982. OPHA; Haastattelut A680. SKMA.
- ¹⁰⁸ Kuusisto 1999, 142-145, Henriksson 1996, 84-91; Mäkelä 1996e, 84-86.
- ¹⁰⁹ Henriksson 1996, 87-88; Honka 2000, 85; OPS-tiedote n:o 2/85. Ammattikasvatusthallitus 1985. OPHA; Haastattelut A680. SKMA.
- ¹¹⁰ Heikkinen 2000c, 21-22; Itälä 2000, 60-61; Tasala 2000, 303-304; Haastattelut A680. SKMA.
- ¹¹¹ Honka 2000, 88-89; Mäkelä 1996e, 100; Haastattelut A680. SKMA.
- ¹¹² Itälä 2000, 62; Kuusisto 2000, 148-151.
- ¹¹³ Itälä 2000, 62-63, 67; Klemelä 1999, 309-311.
- ¹¹⁴ Itälä 2000, 66.
- ¹¹⁵ Itälä 2000, 65; Hollo, Backman, Hakulinen, Katajisto, Koski ja Pernu 2001.
- ¹¹⁶ Esim. Heikkinen 2000c, 25; Ks. myös Hollo, Backman, Hakulinen, Katajisto, Koski ja Pernu 2001; Mäkelä 1996e, 82.
- ¹¹⁷ Muuttuvat käsityöammatit 2000, 35-36, 59-60.
- ¹¹⁸ Heikkinen 1999d, 219; Hollo, Backman, Hakulinen, Katajisto, Koski ja Pernu 2001, 6, 100-101, 105; Itälä 2000, 66; Raitaniemi 2000, 8.
- ¹¹⁹ Heikkinen 2000c, 22-25; Hollo, Backman, Hakulinen, Katajisto, Koski ja Pernu 2001, 29-40, 117-122; Koulutus- toimikuntien pöytäkirjat. OPHA.

Maatalousnaisia tutkimassa käsityön mallikirjaa. Kuva Maa- ja kotitalousnaisten Keskuksen arkisto, Kansallisarkisto